

JÁSZKUNSAÉG

Társadalompolitikai
művészeti és irodalmi
folyóirat

1

XXXII. évfolyam
első szám
1986. március

Baranyó Sándor: Női portré

E számunk szerzői:

Iluh István

költő, Szolnok

M. Molnár Eszter

költő, Budapest

Dr. Nagy Rózsa

főiskolai adjunktus, Szolnok

Dr. Ferenczy József

tanszékvezető főiskolai tanár, Mezőtúr

Dr. Fügi Sarolta

osztályvezető főorvos, Szolnok

Dr. Horváth Károly

megyei könyvtárigazgató, Szolnok

Szabó László

kandidátus, muzeológus, Szolnok

Dr. Vadász István

múzeumigazgató, Tiszafüred

Lengyel Boldizsár

városi tanácselnök-helyettes, Szolnok

Németh Lajos

egyetemi tanár, Budapest

JÁSZKUNSAÉG

A Szolnok Megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztályának folyóirata.

Felelős szerkesztő: Dr. László Gyula

Kiadja: A Szolnok Megyei Lapkiadó Vállalat 5001 Szolnok, Pf. 105. Telefon: 17-850

Felelős kiadó: Nánai Tibor

Szolnoki Nyomda Vállalat 5000 Szolnok, Vörös Csillag u. 28. Telefon: 17-130

Felelős vezető: Gombkötő Béla

Szolnok, 1986. március — 735

Terjesztő szerv: a Magyar Posta.

ISSN szám: 0448-9144

Szerkesztőség címe: 5000 Szolnok, I. sz. Irodaház. Telefon: 17-850

Szerkesztőbizottság: Berényi Ferenc, dr. László Gyula (felelős szerkesztő), Nánási Mihály, Tálas László, Valkó Mihály (elnök), dr. Zádor Béla.

Terjeszti: A Magyar Posta. Előfizethető: bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodájánál (KHI) Budapest, V. József nádor tér 1. 1900., közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj: 1 évre 48 Ft, félévre 24 Ft, egyes szám: 12 Ft.

Megjelenik: évente négyszer.

XXXII. évfolyam, 1. szám, 1986. március

TARTALOM

- 3 Iluh István versei
- 4 Molnár M. Eszter versei

VALÓ VILÁG

- 5 A tervezés felelőssége — Nagy Rózsa írása

FÓRUM

- 10 Ifjúságkép és objektivitás — Ferenczy József tanulmánya
- 17 Dr. Füge Sarolta: Az időskor pszichiátriai — mentelhigiénés jellegzetességei
- 22 Gondolatok a könyvtárról — Horváth Károly írása

HAGYOMÁNYOK

- 25 Örök forrásoknál — Szabó László tanulmánya Csete Balázs életéről és munkásságáról
- 33 Kunhegyes — a helyét kereső „kisváros” Vadász István tanulmánya

MŰVÉSZET

- 41 Hagyományok és értékteremtés — Ágotha Margit és Rékassy Csaba kiállítása
- 43 Magasra állított mérce — Lengyel Boldizsár írása

KÉPEK

Ágotha Margit, Rékassy Csaba és Baranyó Sándor alkotásai (Fotó: Tarpai Zoltán, Hargitai Lajos)

Hétpettyes remény

Nézd hogy ragyog a nyár
Izzik a Mátra kékje
Kering egy gólyapár
Az égi messzeségbe
Hangját ringat a fűszál
Millió bogár rajzik
A nyáj a csordakútnál
Vájúra hajlik
Szolnok mögött a síkság
Pipacsos búzamezős
A Tisza-parti szilfák
Lombjai dalt zizegős
Össze gyűjti a nyár
Az ég szítálta fényt
Szárnyain a katicabogár
Őrzi a hétpettyes reményt

Csak fény és...

Milyen réteget képviselsz
Ingeden a só át üt
Hadonászol és téziselsz
Tán a világ szűk
Moroghatsz már öreg-medve
Az örök éjszaka ásit
Álmod hint szemedre
Feltámadásig
Ne nehogyzokogásba törj
S megárasz a folyót
A lim-lomot elsöpörd
S elsodord
Neharagudj de nincs réteg
Csak felszín és mélység
Magasságok se mélységek
Csak fény és sötétség

Fürödtünk

Az isten volt ilyen boldog
Mint mi ebben a nyárban
Világot teremtő
Pillanatában
Bóbiskoltak a hegyek
A harmatos völgy ölében
Tücsök-csillagok pattogtak
Ide-oda az égen
Meg-meg rezdítve
A homlokodra
Guruló tincset
A kíváncsi szél
S körül zömmögött minket
Fürödtünk selymes fűben
Keringöztek a szellők
S mögöttük az égi alkony
Begombolta az erdőt

Szélben

*Rózsák szétfújt szirmai
levelek búcsú táncai
állok a szélben veletek
hajam kéklő lánggal lobogó
testem sistergő kobó
eső csapkod égből szakad
rózsák elázott szirmai
levelek lucskos kupacai
fekszem a földön veletek*

Cifra fekete madár

*Ki otthagya
a legszentebbet
sosem legyen
boldog
homlokára az idő
ne írjon
írásjelet
lobbanjon el
mint kandallóba
dobott fa
hamujában
tolláskodjék
cifra fekete
m a d á r
mely sosem száll
mely sosem száll*

Baranyó Sándor: Alkonyat a mezőn

A tervezés felelőssége

Gondolatok Szolnok megye VII. ötéves területi és tanácsi gazdaságfejlesztési koncepciójához

A népgazdasági tervezésen belül a területi tervezés igen fontos helyet foglal el. Kifejezésre jutnak benne a területfejlesztési politika céljai, feladatai, s megfogalmazódnak azok az eszközök is, amelyekkel a célokat megvalósítják. A területi tervezés jelenlegi formájához több évtizedes fejlődésen keresztül jutott el.

A II. és III. ötéves tervben a területfejlesztési célok nem fogalmazódnak meg önálló tervfejezetben, az egyes ágazatok célkitűzéseinek kereteiben jelennek meg. Ebben az időben a megyék sem rendelkeznek saját területfejlesztési politikával, a tervlebontásból következően a végrehajtás, megvalósítás eszközének szerepét töltik be.

A gazdaságirányítási rendszer reformjának hatására a területi tervezés két-szintűvé vált. A IV., V. és VI. ötéves népgazdasági tervben már önálló tervfejezet tartalmazza a területfejlesztés előirányzatait. Ugyanakkor létrejött a megyei tanácsok önálló területi tervezésének jogi feltételrendszere. E két szintet a gazdasági szabályozás kapcsolja össze, a korábbi tervlebontással szemben.

A területi tervezés tartalmi szempontból is lényeges változáson ment keresztül. A hatvanas évtizedben a területfejlesztést döntően az iparral azonosították. És bár a hetvenes évtizedben továbbra is az iparról esik legtöbb szó, az előirányzatok már tartalmazzák az egyes területek erőforrásainak hatékony hasznosítására illetve az ellátottsági színvonal területi közelítésére vonatkozó célkitűzéseket is. A VI. ötéves tervben új elvként jelent meg a termelés intenzív fejlesztésének követelménye az ország egész területén. Ugyanakkor megfogalmazódik az is, hogy a városszövetet tovább kell fejleszteni.

A VII. ötéves terv Szolnok megyei tervkoncepciójának elkészítését csaknem másfél éves munka előzte meg. E munkába bevontak kutatóintézeteket, helyi tanácsokat, és 9 munkabizottságot is alakított ki a megyei tanács. Az előkészítő munka során korszerűsítésre kerültek a korábban készült megyei ágazati hosszútávú fejlesztési elképzelések.

A tervezési munka lényegében két szakaszra bontható:

1. A tervkoncepció kialakítása és elfogadása
2. A tervkoncepció alapján a végleges tervjavaslat elfogadása.

E tervkoncepció tartalmazza a VII. ötéves terv időszakára vonatkozó társadalmi-gazdasági növekedés főbb célkitűzéseit, a tanácsi és nem tanácsi gazdaság fejlődésének összehangolását, a lakosság infrastrukturális ellátottságának fejlesztését.

A korábbi időszakok tervezésétől eltérően, új elemek, színfoltok gazdagítják az elkészült terv koncepcióit.

- Komplex középtávú tanácsi terv készült, amely egységesen tartalmazza a korábban különálló tervfajtákat. Így a tanácsi gazdaság fejlesztési tervét, a középtávú pénzügyi és területfejlesztési tervet.
- 1986. január 1-ével a tanácsi gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésére került sor. A megyei tanács irányító tevékenysége megváltozott, megszűnt a helyi tanácsi feladatok közvetlen kijelölése. A két szintet közzgazdasági szabályozók kötik össze, így:
  - a normatív fejlesztési lehetőségek településcsoportok közötti differenciálása,
  - céltámogatások rendszere,
  - tervezési tartalékok biztosítása.

Az új tanácsi szabályozó rendszer elemei csak fokozatosan juthatnak érvényre. A folyamatban lévő beruházások jelentős volumene nagymértékben meghatározza a rendelkezésre álló pénz felhasználását.

- Az új tanácsi gazdálkodási szabályozórendszer bevezetése a közvetlen megyei fejlesztési feladatok lehetőségét csökkenti. Ilyen célra az összes fejlesztési forrásnak csupán 19%-a fordítható. Ez megnehezíti a fontosabb megyei fejlesztések indítását és kisebb lehetőséget biztosít a több települést ellátó területi fejlesztési feladatok (energiaellátás, vízellátás, hírközlés, stb.) megyei és vállalati támogatásához.
- A célkitűzések alternatívákban jelennek meg, ami lehetőséget ad a döntést hozóknak a tervvariációk közüli választásra. Ez az igény, nem új keletű, de a tervező munkában az alternatívákban való gondolkodás korábban alig volt jellemző.

A tervkoncepció készítésének időszakában legnagyobb gondként az jelentkezett, hogy a jogos szükségletek és azok pénzügyi lehetőségei nincsenek összhangban. Bár számszerűen több pénz áll a megye rendelkezésére, mint az előző tervidőszakban, az árindex emelkedése miatt a természetes fejlesztési lehetőség mégis kisebb. És mint említettem, a pénzügyi eszközök szétosztása az egyes feladatok között részben determinált: a VI. ötéves terv idején elkezdett, de be nem fejezett beruházásokra szükséges azok egy részét felhasználni. Ezért nagyon lényeges, hogy helyesen határozzuk meg és rangsoroljuk a legfontosabb feladatokat. További gondot jelent, hogy a megye költségvetésének növekedési üteme alacsonyabb az országos átlagnál.

A tervkoncepcióhoz kapcsolódó viták nagy részét a települések illetve településcsoportok fejlődésének eltérő üteme, növekedési tendenciái, valamint az ezzel kapcsolatos stratégia és annak végrehajtása váltotta ki.

A településhálózat átalakulása, főbb eredményei és problémái nem függetleníthetők a gazdasági fejlődés belső problémáitól. A településfejlesztés hosszú távú feladat. A települések a termelőerők és termelési viszonyok fejlődésének hatására állandó mozgásban vannak, de azoknak alárendelten működnek.

Az egyes települések általában több társadalmi formációt is ki tudnak szolgálni. A települések alapvető elemei sokáig élnek, de a társadalmi fejlődés minden sza-

kaszában jelentkeznek olyan igények, amelyek egyes települések keletkezéséhez, vagy mások megszűnéséhez vezetnek. Azonban valamennyi folyamat lassú, általában évtizedekben mérhető.

A felszabadulás után Szolnok megye településhálózatának átalakulását meggyorsította a mezőgazdaság szocialista átszervezése, ill. az erőteljes iparosítás. Urbanizációs folyamatok indultak meg, melyek hatására megnövekedett — a településszerkezetből adódóan egyébként is magas — városi népesség aránya. A megye városai közül a legdinamikusabb fejlődést a megyeszékhely mutatja. Ez az erőteljes növekedés részben objektív okokra, részben vélt előnyökre vezethető vissza. A nagyobb támogatás reménye, az elosztásból való nagyobb részesedés erősítette az objektív folyamatokat.

A Szolnokra történő nagyarányú bevándorlásnak és így a népességszám gyors növekedésének következménye lett, hogy az infrastrukturális tartalékok kimerültek. Olyan infrastrukturális küszöbhez érkezett el a város, amelynek átlépése olyan műszaki megoldásokat és ezzel együtt járó költségeket igényel, amelyeket vállalni nem tudnak, és amelyek az általános fejlődést hátráltatják. Az infrastrukturális fejlesztések egyébként — megyei szinten is, nemcsak a megyeközpontban — erőforrás híján háttérbe szorultak. E területekre igen kevés beruházás és még kevesebb munkaerő jutott. (Az összes beruházásból például az ötvenes és hatvanas években 33—40%-kal részesedett.)

A fejlesztési források koncentrációja ugyanakkor a megyeközpontra összpontosult, amelynek következtében a város és vidék közötti szintkülönbségek nőttek és a város vonzóhatása fokozódott. A nagyfokú és növekvő bevándorlással azonban a koncentrált fejlesztés sem tudott lépést tartani. Abban a reményben, hogy több központi támogatás jut, kezdetben a nagyfokú bevándorlás jogosságát, szükségességét próbálták igazolni. Egy olyan „versenyfutás” alakult ki, amely végül is oda vezetett, hogy a koncentrált fejlesztési források zömét a lakás és alapfokú ellátás biztosítására kellett fordítani, tehát a megyeközpont sem tudta a funkcióinak megfelelő intézményhálózatot fejleszteni, hanem csak az alapfokú ellátást.

Mindezekből következik, hogy a fejlesztések decentralizációja elkerülhetetlen. És itt térjünk vissza a VII. ötéves tervkonceptió vitára bocsátott két változatában meglévő lehetőségekre. A megye 76 települését 5 típusba sorolták.

1. Az átlagosan fejlesztendő települések.
2. A fejlődésben jelentősen elmaradt települések.
3. Jelentős vonzáskörzettel nem rendelkező városok.
4. Jelentős vonzáskörzettel rendelkező települések.
5. A megyeszékhely.

A tervkonceptió „A” változata az első három településtípusban nagyobb, „B” változata kisebb fejlesztési lehetőséget irányoz elő. A „B” változat a 4. és 5. településtípusnak nagyobb, az „A” változat kisebb pénzügyi lehetőséget tartalmaz.

Az „A” változat előnyét abban fogalmazták meg, hogy jobban megfelel a városorientált fejlesztést kompenzálni kívánó fejlesztéspolitikai elképzeléseknek. Hátrányát pedig abban, hogy lefelé nivellál, az eszközöket kevésbé koncentrálna és kisebb mértékben szolgálja a településfejlesztés stratégiai célkitűzéseit.

A „B” változat előnyét abban látták, hogy nagyobb eszközkoncentrációval erőteljesebb a potenciális településfejlesztési energiák hasznosítása, ugyanakkor valamennyi település a korábnál dinamikusabban fejlődhet. Hátránya, hogy átmenetileg fokozhatja a megyén belüli fejlődés ütemkülönbségeit, a kiemelt települések preferálása miatt városorientálnak tűnhet.

A megyei tanácsülés az „A” változatot hagyta jóvá. Ezzel a döntéssel mélyen egyetértek, amit a korábbiakban leírtak alapján próbáltam bizonyítani. Néhány megjegyzés azonban még ide kívánkozik.

— Az „A” változat — az indoklás szerint — kisebb mértékben szolgálja a településstratégiai célkitűzéseket. Véleményem szerint nem így van. Az 1. és 5. településtípus közötti fejlesztési erőforrások közötti különbség több mint másfélszeres. Tehát adott a lehetősége annak, hogy a megyeközpontban egy lakosra lényegesen több fejlesztési forrás jusson. Ugyanakkor ez erősíti azt is, hogy a kisebb települések népességmegtartó képessége erősödjön. És ez nagyon fontos stratégiai célkitűzés.

— A kisebb népességszámmal rendelkező települések abszolút értelemben így is kevés fejlesztési erőforrással rendelkeznek. Itt is biztosítani kell azonban az élet normális menetéhez szükséges feltételeket. Az alapvető ellátás relatíve nagy hiánya jellemző e területeken, a felzárkóztatás hosszú időszak alatt valósítható meg még akkor is, ha az „A” változat szerint magasabb fejlesztési forráshoz jutnak. A községekbeli való elvándorlásnak éppen az az egyike, hogy az infrastruktúra kialakításának költsége aránytalanul magas. Az alapvető infrastruktúra megteremtése nagy anyagi áldozatot igényel a lakosság részéről. Az aprófalvakban, de a nagyobb községekben és a kisvárosokban is minden szolgáltatás külön befizetést igényel. És ha ezek eredményeként az elvándorlások erőteljesek, a lakosság előregedése természetes folyamat. Ez pedig nem egyezik a településfejlesztésünk stratégiai célkitűzéseivel.

— Az anyagi eszközök térségek közötti áramlását elsősorban praktikus célok és társadalmi preferenciák szabályozzák. A munkateljesítmények és a fogyasztás szintjén — a területi egységek szerint vizsgálva — viszonylag laza a kapcsolat. Így alapkérdéssé válik az újraelosztás társadalmi igazságossága, az arra irányuló mindenkori elvek helytállósága.

A tervkoncepcióba céltámogatások is beépültek, melyet két változatban dolgoztak ki.

Az „A” változat a népgazdasági prioritásokon túl a megyei — helyi ellátási feszültségekre irányuló feladatok támogatását is magába foglalja, míg a „B” változat a központi ajánlásokat követi. Mindkét változatban közös, hogy az előző tervidőszakról áthúzódó, befejezetlen beruházások pénzügyi feltételeit is tartalmazza. Azonos arányban és összegben támogatja a középiskolai hálózat fejlesztését és a vízi közműellátás támogatását. A különbség abban van, hogy a „B” változat a lakásellátás támogatására irányozza elő a fennmaradó összeget, míg az „A” változat az általános iskolai tornatermek fejlesztésére és az útépitésre is kíván erőforrásokat átcsoportosítani. A megyei tanácstagok az „A” változatra szavaztak. Ebben a döntésben benne van az, hogy a megyében nem elégséges az általános iskolák tornateremmel való ellátottsága, az úthálózatunkról nem is beszélve.

A céltámogatásokat a tanácsok — települések — vehetik igénybe, az említett infrastrukturális célokra. Az igénybevétel feltételrendszerét kidolgozták. Ennek legfontosabb jellemző vonása az, hogy a helyi tanácsoknak biztosítaniuk kell a feladatok előkészítésének, megvalósításának és üzemeltetésének feltételeit, ill. a céltámogatáson felüli pénzügyi forrásokat. A céltámogatás csak a helyi erőforrások teljes körű felhasználását követően vehető igénybe. Ezek a feltételek biztosíthatják azt, hogy a helyi erőforrások teljes körű feltárására törekedjenek a települések, és azt is, hogy az infrastrukturális beruházások időben ne húzódjanak el.

A tervkoncepcióval kapcsolatban csak néhány dolgot ragadtam ki. Természetesen ez az anyag sokkal többet tartalmaz, mint amennyit e rövid írás keretében felvettem. Végül is a területfejlesztés kérdése szorosan összefügg azzal, hogyan alakul az ország, a megye gazdasági helyzete. Milyen az egyes ágazatok fejlődési lehetősége, az ágazatok differenciálódása hogyan érinti az egyes területek, települések helyzetét. És lehetne folytatni tovább a kérdések sokaságával.

E tervkoncepció már a tervezési rendszer tényleges decentralizálási folyamatát tükrözi. Önállóan tervez a megye, a központi tervező szervek ajánlásokkal és nem utasításokkal élnek. De önállóan terveznek a helyi tanácsok is. Az egyes szinteket a már említett közgazdasági szabályozók kapcsolják össze. A tervezőmunka során párhuzamos tervezés folyik. Miközben készült a központi terv, alsóbb szinteken is tervkoncepciókban öltöttek testet az elképzelések. A központi tervezés így alulról is építkezik, tehát nem szakad el az alsóbb szintek javaslataitól.

A területfejlesztéssel kapcsolatos munka, a területi tervezés nem állhat meg a mai szinten, folyamatos korszerűsítése szükséges. Így például a lakóhely — munkahely térbeli szétválása indokolja azt, hogy a városokat és közvetlen munkaerő vonzáskörzetüket funkcionális egységként kezeljük. Erre eddig nem került sor, az ilyen tervezési modell lehetséges közigazgatási keretei viszonylag lassan és a gazdaság térbeli szervezése szempontjából ellentmondásos jelleggel alakulnak ki.

A tervezési munka folyamatos tevékenység. A főbb elképzelések helytállósága még akkor sem biztos, ha azt gondos előkészítő és elemző munka előzte meg. Ezért nagyon lényeges, hogy az eredmények értékelése, a hibák feltárása és a levont következtetések alapján időről időre kísérjük figyelemmel azokat az elképzeléseket, amelyek hosszabb-rövidebb távon meghatározzák az életkörülményeket, és időben elvégezzük azokat a menet közben szükségessé váló korrekciókat, amelyeket az élet, a fejlődés kíván.

DR. NAGY RÓZSA

Felhasznált irodalom:

- Szoinok megye VII. ötéves területi és tanácsai gazdaságfejlesztési tervkoncepciója
dr. Bartke István: A területi tervezés tartalma, rendje, módszerei és továbbfejlesztésének cél-
szerű irányai. Vitaanyag, O. T. T. G. I. 1982.
dr. Bartke István: A társadalom és a gazdaság területi szerkezetének alapvonásai I—II. kötet.
Tervgazdasági Közlemények 1982/3.
dr. Zala György: Településhálózat-fejlesztésünk főbb eredményei és problémái. Területi Sta-
tisztika 1981/3.

Ifjúságkép és objektivitás

Gyermekkor és család ifjúságképe

„Nagyon jó volna a harmonikus család, az anya és a gyermek jó értelemben vett kultuszát erősíteni társadalmunkban.”

(Kádár János — 1985)

Alig túl a Karácsony fenyőillatú, gyertyaláng melegítette estéin, a szerényebb és gazdagabb ajándékok, a mindig és újrászülető apró csodák ragyogó gyermekszemcsillogásán, valami varázslatos fényben külön is felmagaslik előttünk az „Anya és a gyermek” alakja, együtt a kettő, és mellette, körötte és bennük, általuk is a Család, a szeretet, az együtt és egymásért lét megfoghatatlan, mégis örök valóság-tartalmat hordozó misztériuma.

Él-e még e kép a lekopasztott és kiszáradt csonkként a szemégyűjtő tartályok mellett meredező, kidobott karácsonyfák után is? A bérlakások 50 m²-nyi életterében, az OTP-lakások összeszorított fogú, konok törelszítésre-orientált világában, a színes kovácsoltvaskerítéses családi házak emeletesrenyűlt gazdag igénytelenségében, vagy a még gazdagabb villák betörőktől rettegő hűvös eleganciájában, a bőrgarnitúrák mélyén? Egy kép! Az anya gyermekével képe és a családé? És ha él, mi mai valóság-tartalma? Egy anya egy gyermekkel, vagy netán kettővel... A kulcsos gyerekeké, vagy az ajtófélfába vert szögön függő ceruzás üzenetblokkosoké? — „Este 8 körül jövök, melegítsd meg az ételt, a hűtőszekrény alsó polcán van a jénai tálban, kis kék fedővel letakarva! Tanulj! A gázt elzárd! Csók: anya.” — Azoké, akikért eljár a szülő az iskolába, óvodába, vagy azoké, akik maguk járnak el az anya után a szomszédba vagy még messzebb? Melyik kép, milyen kép él bennünk? Vagy ami még fontosabb, milyen kép él a gyermekekben, a ma fiataljaiban? Talán már nem él (remélhetően nem!), a kicsik „valamikori” olvasókönyvének „példaképcsaládja”: ... Az apa dolgozik a gyárban, az üzemben, a szántóföldön... Az anya takarít a szobában, süt, főz a konyhában... A gyerek játszik az udvaron... Az úr ír... a földműves szánt, vet, arat.”

Milyen családkép, családmodell él a mai fiatalban nálunk? Van-e egyáltalán igazi, korszerű, emberi családkép, vagy modell bennük és bennünk? Valami ideál, egy minta, amire azt mondjuk hogy ez a jó, amit példának állíthatunk. És ha nincs, törekszünk-e ilyet kialakítani és ezt elfogadtatni, megértetni, megszerettetni? Mert nagyon itt volna az ideje! Mert nagyon hiányzik! Mert a mai fiatalok hirtelen és gyakran hiányosan érett, furcsa torzulásoktól sem mentes, fejlődésbeli zavarokkal küzdő világában, estenként fájdalmasan kitapintható ez a hiány.

I.

Pártunk ifjúságpolitikai állásfoglalásában sokoldalúan és reálisan értékelt az ifjúság helyzetét, és meghatározta nevelésének legfőbb feladatait. Egyértelműen fogalmaz ebben a XIII. kongresszus határozata is:

„Az ifjúság szocialista szellemű nevelése, az önálló életre való felkészítése az egész társadalom ügye. A társadalomnak és intézményeinek segíteniük kell a fiatalok tehetségének és szakértelmének érvényesülését, de a fiataloknak is érezniük kell felelősségüket önmagukért, és a társadalomért. Különleges figyelmet kell fordítani erkölcsi, ideológiai nevelésükre.”

A határozati részből, eddig ilyen hangsúlyozottsággal még meg nem fogalmazottként kíván kiemelést a fiatalok saját felelősségének a kívánalma. Időszerű és jogos kívánalom ez mert fiataljaink nem mindegyike érzi kellőképpen ma ezt a felelősséget. Időszerű és jogos azért is, mert a társadalmi intézményrendszer nem fogalmazta meg eddig a kívánt módon és ilyen konkrétan fiataljainkkal szemben ezt az elvárást.

A probléma két oldala nem választható el egymástól. Jól tükrözi ezt Kádár Jánosnak a kongresszusi vitázáróban hangsúlyozott megállapítása:

„A döntő: erőt próbáló feladatot adni a fiataloknak. Itt persze a társadalmi szereplésre érett fiatalokról beszéltünk, de szerintem még egy gyermek nevelésének is az a titka, hogy már hároméves korban kapjon olyan feladatot, amelyet el tud végezni, és ha teljesíti a megbízatást, dicsérik meg érte. Ezzel formáljuk ébredő öntudatát. Felelős, a képességeiket próbára tevő feladatokat, társadalmi megbízatásokat kell adni tehát a fiataloknak. Mert enélkül soha nem derül ki, melyikük alkalmas a nagyobb megbízatások teljesítésére, és melyikük nem.”

Az idézet a „nevelés titkának” nevezi a megfelelő feladatadást és annak értékelését. Igen! Feladatadás, követelménytámasztás és értékelés nélkül nincs, nem lehet teljesítmény; mérhető teljesítmény nélkül nincs érték, nincs sikerélmény, enélkül pedig üres és értelmetlen a helyünk otthon, az iskolában, a munkapad mellett vagy bárhol a világban.

Azt mondjuk jogos és időszerű a fiatalok felelősségének megfogalmazása — önmagukért és a társadalomért, de mindez csak olyan feltételrendszerben, amely igényli ezt a felelősséget, kellő követelményt támaszt vele szemben és konzekvensen értékeli is azt.

Bár hangsúlyozzuk, hogy az ifjúság nevelése az egész társadalom ügye, ezen belül mégis mindenekelőtt a család szerepét és felelősségét kell kiemelni. Az, hogy ki-ben hogyan és milyenként alakul ki mikro és makrokörnyezete; hogy érzi magát az emberek között, egy közösségben; mi a véleménye a munkáról és egymás megbe-

csüléséről; minek tud örülni vagy mi bántja — mindez döntően otthon, a családban dől el! A család az a mikroközösség, amelyben az ember első felelős önmagát először megtalálhatja. Az a szociális közeg, amelyben valaki képes elsőként megélni saját társadalmiságának elemi lényegét; megkülönböztetni a „jót” és a „rosszat”, az „értékeset” és az „értéktelent”; ahol az ember először tanul meg nevetni és sírni, ahol először sajátíthatja el legfőbb lényegét annak amit az emberiség, a társadalom eddig megélt és megteremtett.

Nem túlozható el bármely fokozással, és nem helyettesíthető semmi mással ez a szerep. És mégsem él fiataljainkban vagy bennünk, a köztudatban úgy, hogy eredményesebben segítenénk megújulását, igaz értékeinek sztenderdizálását.

Megítélésünk szerint a problémakör egyik legérzékenyebb, egyben legbizonytalanabb pontja is a család „belső” és „külső” megítélése, a család mint sajátosan zárt egység integritásának és társadalmi, közösségi szabályozhatóságának a kérdése. Bármennyire intenzív szféra, a magánéletbeliség sajátos kifejeződése is a család, társadalmi intézményjellege meghatározóan fontos közüggé teszi, annál is inkább mert a tulajdon mellett, mindig is csupán valamiféle álszemérem, rosszul értelmezett prűdéria állította szembe egymással a két oldalt, a „magánt” és a „közt”, azért hogy külön érdekeltséget és magatartásmintát is kreáljon a kettő számára, kialakítva ezzel egy kettős megítélést, látásmódot és értékmintát is. Egyet „saját használatra”, a családon belül, és egyet „kifelé”, a világ, a társadalom számára, ami szükségképpen belső meghasonlottsággal, értékzavarral, társadalmi torzulással járt és jár. Legalább annyira hamis egy szféra intimitását „magánvalóságában” értelmezni, mint a közösséget a külsődlegességében mérni. A két oldal csak együtt és egymást áthatva, erősítve létezhet igazán, s példája is csupán kölcsönhatásában eredményezhet valós társadalmi mintát.

Az igazi közéletiség csak a szilárd, kiegyensúlyozott magánélet bázisán fejlődhet, éppúgy, mint ahogyan elképzelhetetlen a gazdag magánszféra a közösségi kapcsolatok tartós és sokszínű megléte nélkül. Éppen ezért kell külön is aláhúzni, a család, a szülők megkülönböztetett felelősségét is az ifjúság nevelésében.

Az MSZMP Szolnok Megyei Bizottsága 1985. június 28-i állásfoglalásában így fogalmaz:

„Az ifjúság nevelésében továbbra is alapvető szerepe van a családnak. A fiatalok többsége otthon és a társadalom intézményrendszerében döntően azonos indíttatású nevelésben részesül. A családok meghatározó többsége biztosítja gyermekei egészséges fejlődésének, nevelésének feltételeit, de megrövidült a gyermekekkel való szülői foglalkozás ideje, csökkent a fiatalkorúak családi ellenőrzése. Esetenként anyagiakban az indokoltnál többet nyújtanak gyermekeiknek. Nőtt a hátrányos és veszélyeztetett gyermekek száma. Ennek oka a felelőtlen szülői életvitel, a növekvő felbomlott családok, a gyerekekkel való foglalkozás hiánya. A gyermeknevelést elhanyagoló szülőkkel szemben nem megfelelő hatású a társadalmi felelősségrevonás, és erőtlen a jogi szankcionálás is. Esetenként a szülők, de még a kommunista szülők felelőssége, példamutatása is elmarad a társadalmi igényektől.”

Tanszékünk néhány éve kutatási célul tűzte ki a 18—20 éves fiatalok életmódvizsgálatát. Ezen belül mindenekelőtt az életminta, az értékszemlélet és értékkepzés jellemzői érdekeltek bennünket. E vizsgálódás első lényeges blokkját a „gyermekkor — otthon — család” — képpel összefüggő problémák alkották, melynek néhány általánosítható, tapasztalata — úgy véljük — haszonnal járulhat hozzá a felvetett kérdések jobb megértéséhez.¹

II.

*„Én tudom, mint a kisgyerek,
csak az boldog, ki játszhat.
Én sok játékot ismerek,
hisz a valóság elpereg
és megmarad a látszat.”*

(József A.: Könnyű fehér ruhában)

Témánk induló részében úgy fogalmaztunk: van-e családképe, és ha igen, milyen, fiataljainknak. Nos, ha a kérdésre egyértelműen kéne válaszolnunk tapasztalataink szerint, ez a válasz így hangoznék: van az ifjúságnak családképe, de ez a kép homályos és ellentmondásokkal teli. Elfogadja és kényszerűen tudomásulveszi azt, ami van, de lázad és szenvedélyesen kíván egy más, egy új, egy harmonikusabb családideált. Megdöbbenő élmény és felismerés volt számunkra, hogy milyen elemi erejű és szenvedélyes törekvés él a mai húszévesekben a „Család” problémaköre iránt. II. évfolyamos hallgatóinknak (akik közül évente mintegy 20—25 fő készít társadalomfilozófiai témakörben évfolyamdolgozatot) minden második a családdal összefüggő témát kíván választani. Az általunk vizsgált felmérésben is az egyik legjellemzőbb megnyilvánulás volt a nyílt őszinte kitérőmozdulás a témát érintő kérdésekben. Kiegészítették kérdéseinket, bővítették a válaszalternatívákat, szövegesen értekeztek arról, amiről csupán „igen” vagy „nem” megjelölést kértünk. Lelkesedtek és elkeseredtek; bíráltak és feltettek; védtek és támadták az emléket, az ideált, annak valós vagy léte mását, valamit, amit ők maguk sem tudtak pontosítani, csak érezték a hiányát vagy mai fonákjait, és amit mégis magukénak vallottak úgy ahogy volt.

Ellentéte volt ez számunkra annak, amit megközelítően a ma közvéleménye kialakított a fiatalokról. A „koraéret önállóságnak”, a „szembeszegülésnek”, a múlt-ról való „prédikációk” elutasításának, a számos devianciának. Ellentétes megnyilvánulása mindannak, ami látszólag a családi integritás, a belső összetartozottság hiányát vagy elutasítását mutatja. Tanulság számunkra, hogy itt is jobban meg kell tanulnunk érteni és alkalmazni a „jelenség és lényeg dialektikáját”, a „látszat sajátos természetét”, ha nem akarunk végtelenül hibás következtetésekhez jutni.

A mai fiatal ugyanúgy sóvárogja a család melegét, a szeretetet, az odatartozást, a vele való törődést, mint a generációkkal korábbi. Talán még jobban, hisz kevesebbet részel belőle „idegenebb világ” veszi körül, több meg nem értéssel találkozik és „sűrűbben” él, csak mégis másként! Ugyanaz hiányzik neki, de nem ugyanúgy. Ugyanamiatt lázad, de mások a motivációk és a feltételek. Ezt a „másságot” kéne jobban éreznünk — jobban értenénk fiataljainkat.

1. A felmérés főiskolai karunk teljes hallgatói állományára kiterjedt, tehát reprezentált egy széles körű, középszintű végzettséggel rendelkező réteget, ami korántsem jelentheti azt természetesen, hogy országos átlagnak fogadhatnánk el a kialakult véleményeket.

Marxi gondolat, hogy az emberek korábbi tevékenységeiket és viszonyaikat folytatják mindig új eszközökkel, módon és feltételek között. Ez iszonyúan nehéz, összerakásokkal jár, egymás mellett tételez fel és kíván meg egymással ellentétes tényezőket, melyben az „új” leküzdí a „régit”. Viszont van múltbeli, megélt, tényleges alapja, egy bázis, amely a folytonosság és megszakítottság dialektikus egységében változik és fejlődik. És még így is nehéz jól érteni! De mennyivel nehezebb ha ez az alap sincs? Csak a jelen, megfogható, felhasználható, általánosítható „múlt” nélkül. Csak új tevékenység, új módszerek, új feltételrendszer — „ki tudja miből”?! Hogy az, ami számunkra megközelítően természetes, megélt, így adva értelmet a rákövetkezőknek, az a fiatalok számára „ténylegesen nincs”. Sem formáiban, sem módszereiben, sem tapasztalataiban. Csak az „új”, ami viszont az előzőekből született, következésképpen, nélkülük nem is érthető jól. Az „új” tagadja a „régit”, de a dialektikus tagadás „megszüntette megtartás”. Az ifjú tudja, vallja és abszolutizálja az újat, a „megszüntetés” nem tudja jól, elutasítja és szimplifikálja a a régit, a „megtartást”. Elveiben, felfogásban, életritmusban, magtartásformákban. Mert nem volt részese annak, nem adott hozzá semmit, nem is igazán tudja magáénak tekinteni. De úgy járhatunk a „mával” is, ha nem vonjuk be az eddigiektől jobban és érdemibb módon fiataljainkat, a saját és nemcsak a saját, hanem a társadalom egészét érintő gondok megértésébe, a feladatok megoldásába, a felelősség értő vállalásába.

„Megrövidült a gyermekekkel való szülői foglalkozás ideje, csökkent a fiataloké család ellenőrzése” — idéztük korábban a megyei pártbizottság állásfoglalásából. Mindezt visszaigazolják és megerősítik a vizsgálat eredményei, és mindezt szenvedélyesen és fájdalmasan hiányolják a fiatalok is. A megkérdezettek 92%-a szerette (vagy szereti még ma is) a meséket, de csupán a felük részesülhetett abban a már soha nem pótolható élményben, hogy kisgyermekkorában a szülők vagy nagyszülők meséit hallgathatta.

Riasztó képről árulkodik a szülőkkel való közös gyermekkori együttlétek alkalmaira való emlékezés. A megkérdezettek egyharmada az csupán, akik „ritka együttes családi kirándulásra” emlékeznek. A 204 közül mindössze 48 (24%) válaszolt úgy hogy emlékszik arra: a „szülei játszottak vele; 24 (12%), tud „közös sétákról”. (Pedig akkor tizenvalahány éve, még nem volt a mai értelemben vett GYMK, és a megkérdezetteknek csupán 30%-a származott mezőgazdasági dolgozó családból, ahol a háztáji már akkor is más munkarendet kívánt.) Bizonyára e közös együttlétek hiánya is meghatározó erővel játszik motiváló szerepet abban, hogy akkor, amikor aziránt érdeklődtünk, hogy mit tekint legfőbb olyan példának gyermek és ifjúkori emlékeiből és kapcsolataiból, amit felnőtt életében szeretne megvalósítani, a megkérdezettek 56%-a a „családszeretet”, a „családdal való együttléteket, törődést és gondoskodást” nevezte meg.

A megrövidült együttlétekből természetesen következik a szülői ellenőrzés hiánya de következik belőle a még meglévő ilyen irányú szülői törekvés nehézsége, gyakran hiábavalósága is. A közös tartós együttléte értékelei nélkül direkt, külsődleges, ellenállást kiváltó a követelménytámasztás. Mindezt igen gyakran csak fokozza a megfelelő szülői példa hiánya, akár gyermeki tájékozatlanságból, akár valós okból származik is az.

A fiatalok jelentős arányban helytelenítik a szigorúbb szülői számonkérést, beavatkozást. 18%-uk fontos célként fogalmazza meg leendő családalapítása elveiben a

„családi nevelés demokratizmusának” megvalósítását. A megkérdezettek 38%-a elítéli és elhatárolja magát a „túlzott szigorúságtól” a gyermeknevelésben, 54%-a nem kíván hasonlítani az édesapjára. (E 110 fő közül 25–30 fő, apja durvasága, gorombasága miatt vélekedik így.)

Más esetben viszont nem túlzottan jellemző a komolyabb szülői ellenőrzés és beavatkozás. A „gyermeki mulasztás”, „helytelen magatartás” a fiatalok véleménye szerint, csupán 32%-ban eredményezett „szidást” és „pótoltatást”. Megkérdeztük azt is, hogy véleményük szerint: büntetésük arányban volt-e a hiba, a vétség súlyával. „Szüleim hangulatától függött” — válaszolt 36%-uk; a „nem” válaszok aránya 12% volt.

Elgondolkodtató értékrend! Évekkel a történetek után, fiatal felnőttként, közel fele a megkérdezetteknek úgy érzi, hogy igazságtalan volt a szülői büntetés vagy annak mértéke. Akár igaz, akár vélt ez az érzés, „tragikus” benne az, hogy immár változtathatatlan. Rohanó világunk időszükének, kapkodásának, figyelmetlenségének és következetlenségeinknek az eredménye is ez!? Hatása igen gyakran súlyos norma és értékzavar, cinizmus és közömbösség lehet. Mindezt nem tudja kompenzálni, sőt, esetenként tovább rontja az a szülői gyakorlat, amelyik gyakran reális lehetőségein túl, anyagiakban igyekszik többet nyújtani a szükségesnél és megérdemelnél.

Az általunk vizsgált fiatalok 26%-a kapott (18–20 éves fiatalokról van szó) 25–30 ezer forintot meghaladó értékű ajándékot már. Ebből heten személygépkocsit. Fel kell tételeznünk, hogy az ő pályakezdésük és életindulásuk lényegesen könnyebb és gondtalanabb lesz, mint társaik többségéé. Ugyanakkor az is valószínűsíthető, hogy nem közülük és hasonló, nem nagy létszámú, pályatársaik közül fog többségében kikerülni a nagyobb családós, az élet apróbb örömeit is értékelni tudó, egészséges érték- és teljesítményelvvel rendelkező ember.

Ágotha Margit: Emlék

Családképük, családi szülői ragaszkodásuk és szeretetük egyik legszebb megnyilvánulása volt vizsgálatunkban, amikor egyharmaduk élete legnagyobb jutalmának szülei irántuk megnyilvánult „szeretetét, bizalmát és törődését” nevezte meg. Nehéz volna ehhez bármiféle kommentárt fűzni. 11%-uk legnagyobb jutalma az, hogy „középfokú és felsőfokú iskolai tanulmányokat folytathatnak”, hogy szülei biztosítják ezt számukra. Ez is a magyar ifjúság, vagy pontosabban talán inkább ez a mai magyar ifjúság meghatározó, kívánt, akart családképideálja. Azok többségé is, akik számára ez még nem igazán életvalóság otthon, vagy a napi rohanásban nincs energia, idő, türelem ezt kinyilvánítani. Nem mond ez ellent a veszélyeztetett fiatalok létezésének, a fiatalok bűnözés jelenlegi arányának, a számos zavarnak és devianciának. Sokan közülük is hasonlóképpen válaszolnak arra a kérdésre, hogy mit szeretnének legjobban kapni ajándékként. Akár meg tudnák pontosan nevezni mit értenek ezalatt, akár nem. És ez újra és felkiáltójellel húzza alá a család jelentőségét, a szülői ház, a szülők felelősségét.

III.

Új évet kezdtünk 1986-tal, új tervekkel, elhatározásokkal. Ezek — a gazdaság és társadalompolitika számos feladata közül — érintik család és ifjúságpolitikánkat is. Nekünk magunknak is sokkal értőbb partnereivé kell válnunk a párt és a kormány átgondolt törekvéseinek. Okosabban, tudatosabban és felelősebben. E nélkül hiába fogalmazódnak meg a legjobb tervek, a legátgondoltabb állásfoglalások.

Ismernünk, értenünk és szeretnünk kell fiataljainkat! Mint idősebb társ, mint a múlt számos értékének tanúja, hordozója és ismerője. A jövőt, a ma céljainak folytatóit és megvalósítóit kell tisztelni bennük, hogy ők is tisztelhesék bennünk a múltat. Csak így lehetünk, csak így lehetnek partnerek! Több okos program és cél, kevesebb tiltó tábla vezethet eredményre. Többek leszünk szemükben, ha az eredmények és sikerek mellett gondjainkat és gyengeségeinket is megosztjuk velük.

Durván hibázunk, akár felnagyítjuk ifjúságunk nehézségeit és gondjait, akár alábecsüljük és elbagatellizáljuk azokat. Mert igenis komoly veszély az, ha fiatalok egy jelentős része értékzavarral küzd, elutasítja a tekintély bármely formáját, erőszakosan ütközteti és szembeállítja az elmélet és gyakorlat főbb kérdéseit, nem képes tolerálni, hajlik a deviáns magatartások felé! Ugyanakkor mindez okos, értő szóval, személyes példával, következetes feladatadással, bizalommal és reális értékrenddel jelentősen enyhíthető.

E folyamatban lényeges feladat hárul az iskolára és a munkahelyekre, de az alapvető felelősség a család, a szülők felelőssége! Világunk, társadalmunk az alapvető értékátrendeződések korát éli. Ez mindannyiunk számára nehéz, sok buktatóval, zavarral és útkereséssel járó folyamat. Különösen az a fiatalok számára. Segítsük őket, hogy minél könnyebben juthassanak túl életük legnehezebb szakaszain, úgy teremtve új értékeket, hogy mellette képesek legyenek érteni, őrizni és becsülni a múlt és a jelen maradandó hagyományait.

DR. FERENCZY JÓZSEF

Az időskor pszichiátriai, mentálhigiénés jellegzetességei

Az idegrendszer szabályozza a szervezetben lévő legkülönbözőbb szövetek anyagcseréjét. A korrall járó változások, végső soron a központi idegrendszer különböző emeletein működő sejtek funkció kieséséhez, majd pusztulásához vezetnek. Az agyállomány súlya a felnőtt kortól kezdve fokozatosan csökken. Példázza ez azt a tényt, hogy fokozatos folyamatról van szó, amely mindenkinél fellelhető, de megnyilvánulása és mértéke igen változó, sok tényezőtől függő.

Az agyműködés emberi „kivételessége”, hogy olyan magasrendű szerveződések alakultak ki, amelyet a szakirodalomban humán neoformációnak is jelölnek, amelyek képessé teszik speciális „emberi” feladataira. Az agyműködés nagyfokú megbízhatóságát, az óriási mennyiségű információ feldolgozásának képességét, az egyes agyi struktúrában tömörült nagy számú idegsejt és annak speciális működései adják. Öregedéskor az idegsejtek száma és pusztulása következtében csökken, de az egyes struktúrában való sejtszám változás látható működésváltozást is okoz. Van ahol korábban mint másutt, vagyis vannak érzékenyebbek, vulnerabilisebb területek. Sok „biztosítással” tartalékkal dolgozik az idegrendszer, de ennek mértékében van egyedi különbség is. Ismert irodalmi tény, hogy aki élete során nagyobb szellemi tréningben van, annak szellemi leépülése kevésbé következik be. Tehát az agy legfinomabb, összetett működése tréningezhető.

Az idegrendszer különösen érzékeny a szervezet oxigén ellátási zavaraira, anyagcsere változásaira.

Igy a természetes öregedés folyamatát gyorsítják:

- a) toxikus ágensek (alkohol, nikotin stb.)
- b) oxigenizációs zavart okozó betegségek
- c) életmódból következő izoláció, szellemi tréning hiány stb.

Leépüléskor általános szabályszerűség, hogy elsősorban a friss mellékek bevésése nehezül, a kevésbé gyakorolt, ismételt ismeretek, illetve műveletek károsodnak. Eből egyenesen következik, hogy a szellemi „megöregedésnek” életmódbeli rizikó faktori is vannak.

Szellemi, lelki működések változása időskorban:

- A megelőző személyiség jellemzői markánsabbak lesznek.
- Megváltozik a környezettel való kapcsolat.
- A kapcsolatok felvételének nehezítettsége, aggodalmaskodás, nehézkesség gyakori. Betegségi állapotokban ez a jelenség egészen a teljes bizalmatlanságig, illetve gyanakvásig mélyül, gyakorta elszegényesedési, meglopottsági kóros vonatkoztatással alakul.

- Érzelmi labilitás, a hangulati élet megváltozása. Lehangeltség, apathia, késztetészavar nem ritka. Ebből adódóan a munkakedv, a tevékenységre való irányultság, késztetés lecsökken. Egy-egy „ördögkör” alakulhat ki, amely mélyíti az idős ember problémáját. Hangsúlyozni kell, hogy a tevékenység, a kreatív, örömet adó munka alapvető fontosságú. Ennek fenntartása mindenképpen az öregedés negatív tényezői ellen hat.
- Számos összegyűjtött bölcsesség, tapasztalat miatt az idős ember problémalátása mélyebb lehet, mint fiatal korban. Ennek produktív felhasználásához azonban elsősorban olyan környezet kell, amely az idős embert értékének tekinti és megbecsülő, biztonságot ad.

Időskor mint életszakasz — a család szemszögéből.

Az egyén személyes szükségleteire legérzékenyebb közeg a család. Ez azt jelenti, hogy a közösség tagjai őt individuálisan kezelik, személyes módon érdeklődnek iránta, az ő nyelvét beszélik. Elvárásai nyíltak vele szemben, teljesítményét közvetlenül minősítik, egyes megnyilvánulásainak, viselkedésének pozitív és negatív oldalát egyformán.

Lényeges funkciója a családnak, hogy tagjai számára természetes a segítségnyújtás, adott esetben ez azonnal elvárható, különösebb kérés nélkül. Az önbecsülés, autonómia megőrzése mellett ehhez joga van. A család felsorolt támogató funkciói az idős ember számára is adóttak megfelelő esetben.

Gyermekkorunk óta erre tanultunk rá, erre szocializálódtunk. Az idős ember egyfajta értéket képvisel a megélt tapasztalati, „bölcsességi” helyzetével, az általa nyújtott érzelmi előtérrel. (Csak megemlítjük ennek egy speciális formáját a nagyszülő-unoka viszony érzelmi erejét, amely gyakorta igen mély, a gyermekek fejlődésére erős pozitív hatású. Általában az unokákkal szemben még erőteljesebb érzelmi erőter alakulhat ki, mint a szülő-gyermek kapcsolatban, mivel más szintű, a közvetlen felelősségtől mentesebb, a „fészekrakás”, az egzisztenciális gondok időszakán túlévő helyzetből fakad.) Bár a hagyományos család átstrukturálódott, de az idősek részvétele a rokonsági hálózat fenntartásában jelentős. Megfelelő esetben ez azt jelenti, hogy az öregek fontos, aktív személyei a családnak, a mindennapi feladatokból sokáig részvállalók. Ez egy kétirányú interakciós folyamat, amely megvéd a szerepvesztéstől, de a családnak is nélkülözhetetlen. Az így felépített család egyfajta állandóságával, átlátható, a tagjai számára is jól ismert működésével biztonságot jelent, ahol a teljesítmény mellett a pihenés is megengedhető. Caplan — egyik munkájában, amely „A család mint támogató rendszer” (1924.) címmel jelent meg, széles bázisú felmérő — kísérletekre hivatkozva állapítja meg, hogy azokban a csoportokban, ahol hatnak a támogató „rendszerekre” jellemző funkciók, kisebb a mentális és fizikális betegségek gyakorisága.

Ez főleg akkor látható, ha tartós stressznek, illetve gyors fizikai és szociális változásoknak vannak kitéve. A „támogató rendszer”-szerű tömörülések egyik jellemzője, hogy az egyén folyamatos társas interakcióban (kapcsolatban) van olyan csoportokkal, személyekkel, amelyekben lehetőség nyílik az órával visszajelentésekre, értékelésekre, s ezek a kapcsolatok ellensúlyoztatják a tágabb szociális térben való elégtelenebb kommunikációját.

Ha a vázolt védőháló elégtelen — az idős ember sérülékenysége nyilvánvalóbb lesz, mentális, vagy fizikális szempontból megfogalmazható betegség jön létre.

Melyek a leggyakoribb okok:

1. Az idős ember egyedül maradása:

- csonka család (önmagát is nehezen tartja fel, az idősekre nem jut idő, erő stb.)
- társvesztés jön létre (feleség, férj halála, főként ha a család többi tagja térben, időben messzekerül.)
- megváltozott mobilizációs jelenségek miatt, a családtagok távolra kerülnek stb.

2. Nyugdíjba vonulás után nincs ömőforrási alternatíva.

3. Megváltoznak az életkörülmények (kertesházból-bérházba stb.)

4. Betegség jön létre, amely miatt nő a kiszolgáltatottság, beszűkül az élettér. Külön speciálisan nehéz helyzetet jelent az érzékszervi folytatékosság (vakság stb.)

A vázolt főbb szempontok következményeként az idős ember szociálpszichiátriai szempontból „krízishelyzetbe” kerül. Az elnevezés Caplantól ered, aki azt a jelenséget, illetve ezzel az elnevezéssel amikor az egyén e számára megoldhatatlannak tűnő, de elkerülhetetlen problémával kerül szembe, amelyet az addigi megoldási módjával, energiájával nem tud leküzdeni, de ennek fenyegető jellegét oly mértékben éli meg, hogy a személyiség beszűkül, csak ez a probléma tölti ki.

Ekkor:

- a) Az összes „tartalék” mozgosításával leküzdi a krízist, erősebben kerül ki belőle.
- b) Acting-out jelenség veszélyével súlyos lelki zavar jelenik meg (pl. depresszió, öngyilkosság veszéllyel).
- c) A személyiség dezintegrálódik, elveszti önmagát, elmebeteggé válik.

A vázolt krízisek igen gyakoriak idős korban. Bár időtartamát ezen állapotnak óráktól, 6—8 hétben jelölik, átmehetnek tartósan kóros lelkiállapotokba.

Így gyakorivá válik az elérhető „drog”, az alkohol fogyasztása, amellyel az insufficiencia enyhülését igyeksenek elérni.

Sokszor az alkoholfogyasztással járó könnyebb kommunikáció lehetőségét látjuk vezető oknak, természetesen az alkoholbetegség minden káros következményével.

Ezek:

- 1. a szellemi leépülés, gyors, feltartóztathatatlan állapota;
- 2. a megelőző személyiség durva megváltozása, közösségi normákat kifejezetten sértő összmagatartás, illetve ennek különböző változásai;

3. a testi betegségek alkohol miatt (vagy következtében) kialakulnak; elsősorban a máj, az emésztőszervek betegségei, szív, idegrendszer kóros elváltozásai.) (Alkoholra létrejöhetnek az életveszélyes delirium tremens, (az alkoholos féltékenység) a vonatkoztatási elmezavarok, stb. Gyakoriak a görcsös eszméletvesztéssel járó állapotok provokált vagy alapvetően alkohol miatti állapota, a súlyos, fájdalmas, sok idegre terjedő ún. polyneuronopathiák.)

Időskori neurotikus megbetegedések.

A háttérben a tartós lelki diszkomfort áll, amely szorongással, alvászavarral, fokozott betegségtudattal járhat. Igen gyakoriak a szervi tüneteket utánzó, de nem objektivizálható, ún. funkcionális megbetegedések. Ilyen esetekben sokszor átlátható, hogy a beteg ily módon kényszerül kommunikációra, így kap gyengédséget és ráfigyelést. Hangsúlyozni kell, hogy ez azonban nem tudatos nála. Kórházból, kórházba járnak, rendeléseken ülnek, az egészségügytől, a gyógyszerektől várva passzív módon a „csodát”, hogy élethelyzetük megváltozik. (A kórház gyakran család- közösségpótló szerepet kap, amelyet természetesen igazi funkcióként nem tud betölteni.)

Időskorban kezdődhetnek jellegzetesen körülhatárolható pszichiátriai megbetegedések, melyek számszerűségükben igen gyakoriak. Például

- időskori depressziók (lehangoltsági állapotok);
- időskori paranoid (vonatkoztatásos tünet centrum kórképek);
- testi megbetegedéseket kísérő ún. „exogen kórformák”, ahol a tudatzavarok dominálnak (pl. arteriosclerosis, cukor és anyagcsere betegségek, tüdőfolyamatok, szívbetegségek stb.)

Metalhigienes szempontból mit lehet tenni?

- Reális problémáismerettel már az időskor előtt felkészíteni az egyént erre az életszakaszra. (Szellemi, életmódbeli, szemléletbeli felkészülés.)
- A közösségi helyzetek lehetőségének individuális biztosítása.
- A család segítése, lehetőségeinek, belső tartalékainak mozgósítása az idős védelmében. (A családra is pozitív formáját kell ennek megkeresni, nem „mártírfelvállalásokat” normaként elvárni.)
- Minden lehető szinten az idős korosztályt az izolálódástól védeni. Ezt olyan értelemben is, hogy ne váljanak szét a generációk, az idősek ne legyenek izolálva a többi korosztálytól.
- Lehetőség szerint a folyamatos tevékenység biztosítása, amit pozitív értéknek él meg az egyén.

Beteggé válás esetén néhány pszichiátriai szempont:

- Az idős embert, amíg lehet ne mozdítsuk ki eredeti környezetéből. Olyan egészségügyi ellátási módokban kellene gondolkoznunk, ami ezt szemelőtt tartja. Gyakorlati tény, hogy öregek kórházba kerülve sokszor zavart tudatúvá válnak, felborul az anyagcsere egyensúlyuk, védtelenebbek a fertőzésekkel szemben. A kórház idegen, szorongást keltő szituáció, mely önmaga betegségnemző.

- Ha csak intézeti kezelés kivitelezhető, ez a lehető legrövidebb ideig tartson, és soha ne legyen egysíkú, mindig hármas vezérlésű: biológiai, pszichológiai és szociális.
- A pszichiátriai kezelések intézményes formájának (járóbeteg, illetve kórházi osztály) előítéletektől terhes volta rontja az együttműködési lehetőségeket. Ez öregeknél még inkább hangsúlyozott, mivel ilyen irányú gondolkodási sémáik merevebbek, szociális környezetük, amely toleráns módon visszafogadná őket, hézagosabb.
- Az idősök alkohol és gyógyszerteroleranciája kisebb és egyéni, ezért igen nagy óvatosságot igényel.
- A visszafordíthatatlanul kiürült szociális kapcsolatokban élő, függő helyzetbe kerültek intézményes ellátása maximális humánumot, a reális igények felbecsülésén alapuló tervezést igényel. Nem csupaszkoznak előlő őrző funkcióra, vegetatív igények, ápolási teendők biztosítására az intézményes végső állomások (szociális otthon).

Baranyó Sándor: Tél

Gondolatok a könyvtárról

„Hiszek a könyv erejében, hiszek a kimondott és leírt emberi gondolat nagyságában.” Írók sokasága vallja ezt a hitet Mórától Tolsztojig, Hemingwaytól Ibsenig. S napjainkban mégis ennek hitelét látszik megkérdőjelezni az információhordozók megszorodott tömege: a tévé, a video, a számítógép, sőt a képregény is.

Mi történik a világban, hol van és lesz helye a könyvnek, a könyvtárnak? És még sorolhatnánk a nyugtalanító kérdéseket, melyeket nem is annyira megválaszolni, mint inkább értelmezni kívánunk, bízva abban, hogy töprengéseink egy-egy ponton talán rávilágítanak a kézenfekvő megoldásra is.

Az 1984-es frankfurti nemzetközi könyvkiállításon hangzott el egyebek között az a kijelentés, miszerint a világ egy éves könyvtermelésének biztosításához 30 ezer km²-nyi (Dunántúl nagyságú) erdőt vágnak ki. Ebben az adatban a folyóiratok nem szerepelnek. Meddig bírja ezt az energiagondokkal küzdő világ? A könyvek, dokumentumok ára évről-évre emelkedik. Ez a tendencia — úgy tűnik — már nem állítható meg. Az emelkedés nyugaton esetenként eléri az 50%-ot. Fenn lehet-e, fenn kell-e tartani a könyvkiadást ezen az áron? Fokozható-e, fokozandó-e a kiadásra szánt művek száma?

Ma már tényként állapítható meg, hogy a fejlett tőkés országokban a könyvkiadásra fordított összeg állandóan csökken. A csökkenés oka kézenfekvő: a számítógép és az audiovizuális technika kapja a felszabadító tőkét. Fogy a nyersanyag, ezért a folyamat ismét csak megállíthatónak tűnik.

Ha ezt az utat kell a magyar könyvtárügynek is megcéloznia, akkor a kérdésfeltevés már most elkerülhetetlen: mi lesz a demokratikus könyvtár gondolatával? Ha csak néhány évtizeddel is előre akarunk tervezni, akkor mit kívánjunk elérni: a számítógépes információ-lehívására alkalmas könyvtárhálózat, amely a könyvtárral csak mint adattárolóval számol, vagy a mikrofilmes tárolási megoldást, amelynek előnye, hogy mondjuk a 300 ezer könyvtári egységgel rendelkező Verseghy könyvtár teljes anyaga egy közepes nagyságú szobában elfér? (Van már ilyen könyvtár!)

Úgy érzem, felelőtlenül leegyszerűsíténék a problémakört, ha a fenti gondokra a kérdésfeltevés aktualitását megkérdőjelező választ adnánk. Ugyanakkor ma még alig-alig van módunk a korszerű technikára építeni, hiszen a gazdaságosságra törekvés minket is arra ösztökél, hogy a hagyományos megoldásokkal számoljunk. És hiába „álomhálózat” ma még a számítógépes könyvtárhálózat, mégis kell róla szólnunk, mert a következő nagy lépés ebben elsősorban nem a könyvtárügyön, hanem a postai hírközlés modernizálásán múlik majd.

A járható út éppen ezért az integráció lesz. Ez azt jelenti, hogy a hagyományos könyvtárnak integráns részévé kell, hogy váljon mind a számítógép, mind pedig a tömegkommunikáció egyéb ága. A kis lépések taktikáját alkalmazva, nem szabad tehát ma — a pénzsűkére hivatkozva — lemondanunk a könyvtár demokratikus szolgáltatásainak a bővítéséről; meg kell viszont akadályoznunk annak a video- vagy hanganyagának a könyvtárba történő bejuttatását, amely csak üzleti céllal készült, s korlátozni, szelektálni kell a képregény-áradatot is. Adódik a kérdés: lemaradtunk vagy csak megtakarítottuk a kísérletező államok könyvtárügyének zsák-

utcait? Nem költői a kérdés, mert ha jól érzékeljük a világ könyvtárügyének kérdőjeleit, akkor tőkét kovácsolhatunk néhány téves válasz elkerüléséből. Egy német író könyvtárosoknak szánt tanácsa pl. így hangzik: „Hagyjátok abba a polcok rendezését, hagyjatok föl azzal a gondolattal, hogy a könyvtár szent hely, hogy ott csendnek kell lennie!” Azt javasolja, hogy a könyvtár ne csak bibliotéka legyen, hanem legyen „aréna” az ifjúság számára, kávéház a felnőttek számára, játszóhely a kicsik számára, vagyis legyen nyitott a könyvtár minden és mindenki számára.

A nyitottságot vállalva — úgy érzem — a „minden” határozatlansága ellen máris szót kell emelnünk. Tény, hogy a modern könyvtárnak az ÁV-terem már ma központi része. Sok nyugati könyvtárban az audiovizuális eszközök termét a játékterem előzi meg, s a könyvekhez e két csarnokon át vezet az út.

A mai könyvtáraknak „emberszaga” van még, oda nem szabad bevinni a technikát — vallják sokan. Mások azt állítják, hogy a könyvtár makacs szeméremmel megvetheti a lábát, de akkor elhalad fölötte az idő. Kis túlzással élve: nem a könyvtár határozza meg tehát, hogy milyen legyen a fejlődése, hanem a társadalom igénye. Az elvontnak tűnő gondolatok után lépünk közelebb a mához, és vizsgáljuk meg, hogy mire képes egy megyei könyvtár és hálózata ma, s a megoldás reményében érintsünk néhány gondot is.

Szent-Györgyi Albert közismert megállapítása szerint nem kell az egyénnek teljességre törő lexikális tudást megcéloznia, de ismernie kell a tudományok lelőhelyét, a könyveket; s tudnia kell azokban keresni. Ahhoz viszont, hogy a szükséges (kézi)könyvek az olvasó rendelkezésére álljanak, demokratikus társadalmunknak a legdemokratikusabb módon — tehát ingyen — kell polgárai számára hozzáférhetővé tenni az irodalom, a tudományok és a művészetek felhalmozott kincseit, azaz könyvtárakat kell fenntartania. Az olvasói, kutatói igények kielégítése érdekében az államnak egyfajta ismeretháztartást kell működtetnie, ismeretgazdálkodást, kell foytatnia. Egy városnak, megyének az ismeretháztartása, ismeretgazdálkodása pedig az ott működő könyvtár (könyvtárak) ügye. A könyvtár állománygyarapító, feltáró, megőrző és szolgáltató tevékenységével jól körülhatárolt feladatkört lát el, és minden magyar állampolgár számára valóban ingyen áll rendelkezésre. Az alaptevékenységet kísérő rendezvények (író—olvasó találkozók, video- szolgáltatások stb.) csak színezik, de nem változtatják meg rendeltetését. Így munkájának megítélésében sem szerencsés azok fontosságát eltúlozni. Jó, ha a könyvtár regisztráló és feltáró alaptevékenységével képes magát elengedhetetlenül fontossá tenni egy településen, s látogatóit nem (csak) rendezvényeihez tudja megnyerni. Még jobb, ha a könyvtárnak módjában áll alaptevékenységéhez sorolni már most a számítógép által közvetíthető információt is.

A könyvtárügy továbbfejlesztése szempontjából szinte elengedhetetlen, hogy használatban éljen egyfajta tulajdonosi — fenntartói szemlélet. Ezért a könyvtár törekedjen mai olvasóiban már a jövő „könyvtári tudatát” kialakítani, hogy fejlődésének minden szakasza az olvasók igényeire adott válasz lehessen. Különösen fontos ez most Szolnokon, ahol az új megyei könyvtár megépítése is csak társadalmi igények kielégítéseként képzelhető el. Ezen a területen is kívánság, hogy a közérdek legyen a parancsoló, s a motivációs elem az, hogy a könyvtárainkban otthonosan mozgó olvasó, kutató találja és kapja meg a számára szükséges információt, s érezze magát otthon úgy, mint saját dolgozószobájában. Mindennek személyi hát-

tere a hivatását szerető ügybuzgalommal „megvert” könyvtáros, aki életet visz a könyvek közé, aki nyitottságával, emberi magatartásával, tájékozottságával partnere lesz nemcsak a középiskolás diákoknak, hanem a műszaki szakembereknek, az agronómusnak, a kórházi főorvosnak és a filozófiai professzornak egyaránt.

És itt meg kell állnunk egy gondolat erejéig. A megyei könyvtár és a hálózat könyvtárainak nagyobbik része berendezéseit, felszereltségét tekintve ma még messze van az otthoni dolgozószoba kényelmétől, s a könyvtárosok körében is hat az anyagi okokra visszavezethető fluktuáció. Az előbbi az új megyei könyvtár megépítésével oldódik meg, az utóbbiról viszont éppen a gondok miatt kell részletesebben szólni. A pályát az elmúlt évben a megyei hálózatban kilenc könyvtáros végzettségű szakember hagyta el, döntően azért, mert új munkahelyükön átlagosan 800,— Ft-tal magasabb bért kaptak. Számukra valószínűleg ez jelenti a fő motívációs tényezőt. A mi számunkra viszont a figyelmeztetés nem is annyira a pályát elhagyók viszonylag nagy számában rejlik, hanem annak kényszerű tudomásulvételében, hogy helyüket egytől-egyig szakképzetlen vagy alacsonyabb szakképzettségű munkaerővel lehetett csak betölteni. (Ha ugyanis a könyvtárügyet megfelelő komolysággal kezeljük, akkor a szakképzett könyvtárosokhoz ugyanolyan erővel kell ragaszkodnunk, mint pedagóguspályán a szakos pedagógusokhoz.)

Néhány példa:

Törökszentmiklóson a középfokú végzettséggel rendelkező könyvtáros helyére magyar—orosz szakos pedagógus került; a felsőfokú szakképzettséggel rendelkező könyvtáros helyett viszont csak érettségizett, szakképzetlen dolgozót lehet beállítani.

Szolnokon, a városi könyvtárban két felsőfokú végzettségű könyvtáros helyett középfokú szakképzettségű, illetve érettségizett, szakképzetlen könyvtárost alkalmaztak. Kunszentmártonban két, hosszú gyakorlattal rendelkező könyvtáros — egyik felsőfokú, másik középfokú végzettségű — helyett a könyvtárvezető nem kapott sem szakképzett, sem képesítés nélküli munkaerőt. Kisújszálláson a felsőfokú szakképesítéssel rendelkező könyvtáros helyére középfokú végzettségű munkaerő került.

Karcagon a szakképzetlen, de egyetemi végzettségű könyvtárost egyenlőre nem tudták pótolni. Jászapátin a felsőfokú szakképesítéssel bíró könyvtáros utódja egy szakképzetlen dolgozó lett. (A hálózati gondokkal szemben némi megnyugvást okozhat az a tény, hogy a megyei könyvtárból munkaerő a jelzett időszakban nem távozott el.) A fenti adatok csupán kilenc hónap személyi változását rögzítik, mégis figyelmet érdemelnek. Messzemenő következtetést belőlük a szakma presztízsének esésére levonni talán még nem szükséges. Azt azonban jelzik, hogy a könyvtárosok egy részének a megbecsülése nincs arányban a végzett munkával, s közérzetük nem kielégítő.

A könyv és a könyvtár ügye hazánkban megbecsült része szocialista kulturális felemelkedésünknek. Hogy a jövőben is betölthesse a kultúra őrzésében és közvetítésében nélkülözhetetlen funkcióját, ahhoz a fejlődés feltételeit ma kell megalapozni.

DR. HORVÁTH KÁROLY

Örök forrásoknál

Csete Balázs élete és munkássága

„Abban a nagyon keserű tudatban küldöm munkásságom jegyzékét — írja Csete Balázs Kaposvári Gyulának, a Damjanich Múzeum igazgatójának 1954. szeptember 12-én —, hogy különböző, de talán mégis belső okokból, soha nem járhattam tántoríthatatlanul hűséggel az egyéniségemnek legmegfelelőbb utat, hogy kitartóan csak azon haladva, a leginkább elmélyülhettem s kiforhattam volna. A piktúrától nem lett volna szabad elpártolnom egy pillanatra sem s hogy mégis ezt tettem, ebből ered minden csalódásom és bukásom. Kérészerűtű s igen kétes, kicsinyes „sike-rek” (?) miatt lemondtam arról a legtisztább emberi boldogságról, amit csak a minden kísértésnek ellátni tudó, önmagunkhoz való hűség adhat. Így hát önmagam által dúltam fel s pusztítottam el az életemet, amely csak kapkodásokból és torzókából áll!”

Ezeket a keserű szavakat Csete Balázs halála előtt négy évvel írta le. S a levélhez mellékelte életműjegyzék, s a pár oldalas önéletrajz több részlete pontos adatokkal és esetekkel szolgál, mintegy bizonyítandó e levél keserű, de tiszta fejjel megfogalmazott igazságát. Az önéletrajz ugyanazon állomásai szerepelnek jószerint benne, mint az 1942-ben kiadott „Örök forrásoknál” című regényesszének nevezett önéletrajzi fogantatású művében. Ám ez a 12 esztendővel korábbi mű, még tele van optimizmussal, gazdag reménységgel. A regény hőse Kelemen Péter — valójában Csete Balázs — megtalálja hosszas keresés és küzdelem után élete értelmét, s nem festészetben, amelyre életét tette fel, hanem a pedagógiában. A regényes életrajz így zárul: „Összes művészi álmai a legnagyobb életművészetben, a nevelésben egyesültek. S hogy annyi önkeresés és vívódás után idejutott, akkor találta meg végre önmagát és akkor lett igazán boldog! Igen, Péter tanár úr boldogan szórta szét lelke kincseit tanítványai között s így lett még gazdagabb életű!”

Mi történt e 12 év alatt? Ki is volt ez a megkeseredett ember, Csete Balázs?

1893. március 15-én Jászkiséren született, nagyszülei itt éltek, ő azonban születése után nem sokkal Szolnokra került. Édesapja csizmadia, majd vasúti fékező, később malommunkás volt. Mikor a szolnoki Hungária Gőzmalom lisztrobbanás miatt leégett, Pestre költöznek, ahol különböző malmokban kapott munkát. „Szüleim teljesen vagyontalanok voltak, és iskoláimat csak úgy végezhettem el, hogy mindig ingyenes és ösztöndíjas tanuló voltam” — írja büszkén önéletrajzában. Elemi és polgári iskoláit Szolnokon végzi. Ez szüleinek nem kis áldozatába került, s hogy milyen nehéz volt a napszámos létből való kitérés, a már említett regényesszéje is bizonyítja. Így kezdődik: „Ha nem tanulhatok tovább, a Tiszának megyek! — zokogta

kétségbeesve Kelemen Péterke, aki a szolnoki elemi iskola negyedik osztályát kitűnő eredménnyel végezte s a gimnáziumba szeretett volna menni." A gimnáziumból csak polgári lett, majd 14 éves korától — mivel rajzban kitűnő volt — műszaki rajzoló az Államépítészeti Hivatalnál, Szolnokon. 19 éves, amikor kis pénzt összegyűjtve pályázhat a kiskunfélegyházi Állami Tanítóképző Intézetbe, amely számára rajztermeivel, könyvtárával a megnyílt paradicsomot jelentette. Tanárai méltányolták tehetségét, nem iskolás rajzfeladatokat, hanem szabad kibontakozást vártak tőle.

Mikor elvégezte a képzőt a Képzőművészeti Főiskola rajztanári szakára került, festőnek készült. Ám közbeszólt a háború, és a második évfolyam kezdetén, 1914-ben bevonult. 1915. május május 1-én fogságba esik, Turkesztánba viszik, ahonnan 1920 májusában kerül haza. Mint katonanövendék a III. és IV. évfolyam anyagát egy év alatt elvégzi, s 1921-ben polgári iskolai rajztanári oklevelet szerez. Csepelen jut álláshoz az állami polgári fiú- és leányiskolában, ahol rajzot, kézimunkát, németet és történelmet is tanít; majd kézimunka- és rajzszakfelügyelő lesz, s közben kiállításokon is szerepel rajzaival, festményeivel.

S itt álljunk meg életének ismertetésében. Keressünk magyarázatot idézett levelének keserű hangjára, s más egyébire is. A szegénysorsú, de tehetséges, jó eszű és kitűnő rajzkészségű gyermek tanulni vágyik, gyermekkorától festőnek készül. Ebben nagy szerepet játszik a szolnoki környezet, a művészek ittléte, majd a Művésztelep megalakulása után Szlányi, Olgyay és mások biztató pártfogása. A mindig ösztöndíjból élő gyermek azonban nyilvánvalóan konzervatív ízlésű környezetben nevelkedik. A polgári iskola, a tanítóképző rajztanárai nem művészek, az akadémikus stílust, a pontos rajzot követelik meg, illetve értékelik munkáiban. Számára a félegyházi prepaság a „felfokozott iramú szellemi dőzsölés” lehetőségét nyújtotta, amely a rajzolás és festéssel egészült ki. „A képző ablakain át mindent megfestett a kiskunfélegyházi tájból... , a rajzszertárban csendéleteket állítottak össze... , arcképtanulmányaihoz tolongva jelentkeztek modellnek osztálytársai”. Noha számos fogást, elvet elsajátít, pl. „azt is tudta már, hogy a képet nem szabad befejezni teljesen... , csak utalni kell a valóságra, nem pedig azt élethűen utánozni, lemásolni...” S még sok mást: a kompozíciót, a képkivágást, a kép teljességérzetét, és még sorolhatnánk.

Ám ez a fejlődés, ez a szellemi éhségkielégítés a háború közbejöttével megszakadt. Öt év fogság. Bár nyelveket tanul, hogy csillapítsa szellemi éhségét, elúzza az unalmat, kimarad a képzőművészeti élet egy egész fejlődési korszakából. Számára végig a Szolnoki Művésztelep impresszionisztikus festői jelentették a csúcst a későbbiekben is, mert maga ezt nem érthette el. A hazatérés után gyorsított ütemben kényyszerül elvégezni a főiskolát, hogy kenyérkeresethez jusson; s belekerülve a polgári iskola konzervatív légkörébe, félig felkészülten, nem ráhangolódva a modernekre, el sem jutva nemhogy Kassáig, de a nála kevésbé modern századfordulós irányzatokig sem. Ezményképe Benczur Gyula. Rendkívüli szellemi éhségét olvasmányai is ezen a szinten elégítik ki: a klasszikus magyar irodalom — Petőfi, Arany — mellett Reviczky, Vargha Gyula ad számára idézési lehetőségeket, azonosulást egyegy gondolattal, formával. Zola, Oscar Wilde, Puskin, Nietzsche külföldi tájékozódási pontjai. Azaz nem ez a század, hanem a múlt századvég. A háború közbejötté teszi lehetővé, hogy e fogékony években a világgal haladjon. Az alacsonyabb szintű polgári, képzői évek egy konzervatívabb ízlést és ki nem érlelt művészi elveket stabilizálnak. Ránkmaradt rajzai, művei ezt az ízlést, felfogást tükrözik. A kétségtelen

tehetség megmutatkozik bennük, de a huszas—harmincas években e stílussal kiszorult a képzőművészeti életből, s ezért erős a mellőzöttség érzése. Nem elpártolt a pikturától, nem belső okai vannak másirányú tevékenységének, hanem a körülmények, a nehéz indulás, a közepes színvonalú iskolák, majd a háború, amely még az utolsó lehetőséget is elveszi előle, megakadályozza, hogy eredendő hátrányát behozza.

Vegyük elő írásait. Mert ez az a terület, ahol próbálkozott a művészettel a festészetén kívül. Ugyanezt az ízlést, eszmevilágot, stíluseszmenyt hordozza minden sora. Mikor hazatért a hadifogságból így ír: „Nekivágot — t. i. Kelemen Péter — az új magyar és európai irodalom gyönyörű rengetegének, amelyekről még csak hírt sem hallott a hadifogságban”. S itt hosszú névsor következik, belőle csak néhányat idézünk: Spengler, Wells, Einstein, Bergson, Proust, Gide, Du Gard, Glaswothy, Reymont, Ortega, Huxley, O'Neil, s a magyarok közül Szabó Dezső. Ez is inkább a múlt század eseményeit hordozó névsor, semmint az igazi kortárs irodalom. Az avantgardnak vagy a nyugatosoknak nevét nem említi 1942-es kötetében. Minden összefügg neveltetésével, azzal amelyről már szoltunk.

Szépírói munkássága azonban más hatások alatt állott inkább. Az Örök forrásoknál és a Mesél az Élet című elbeszélés kötetei, s az ezekből készült kivonat, az Emlékek, illetve több kisebb írása, amely főként pedagógiai folyóiratokban jelent meg — erős pedagógiai szándékokat tükröz, sajátos korstílust követ. Az ifjúságnak szánta; szépségeszményt hordozó, szóvirágos, rajongó stílusban írta. Nem hatja át egyéni jelleg. Szerepjátszó, erőltetett könnyedségű írások ezek, mert úgy vélte: az ifjúságot ez fogja meg, ez élteni, s így lehet számukra beadni keserű pirulákat. „A serdültebb ifjúságnak” ajánlott könyvei jószándékuk ellenére is elavultak ma már, s éppen az ifjúság utasítaná el magától az efféle modatokat: „Legelőször szavalgatott mézes rímek gyöngyöznek a lelkemre...” vagy „Magyari szépségek e házban vannak is és kapok is belőlük, mert azokat fajszeretetem varázsereje minden bizonynal előcsalogatja.”

E stílust már a maga korában is rosszul megcélzott és vélt ifjúságigény volt, s csak a naivabb ifjúságot vonzotta, azokat, akik éppen környezetét alkották Csete Balázsnak is. A polgári iskolák nevelteti és nevelői; csupa jó akaró, tanulni vágyó, képzett pedagógus és tudásra vágyó, de hazulról kevés indítást kapott gyerek. Nem csoda, ha éppen ezek — néha eszmeiségüknél fogva is — elavultak gyorsan a fényes szelek más stílusú és igényű korszakában vagy éppen az ötvenes években.

Csete Balázs nem tudta beteljesíteni ifjúkori álmát: nem lett festőművész, sem író, sem igazi szépséget alkotó, másokat gyönyörködtető ember. Ha álmai nem is teljesültek, és keserűséget is érzett effeleit, más területen maradandót alkotott.

A Képzőművészeti Főiskolán töltött évei, a fogságban megtanult nyelvek, a hazatérés utáni széleskörű irodalmi tájékozódás, s mindenek fölött a festészet — ahogyan ő írja: a szépség szeretete — lehetővé tették, hogy mindezt pedagógusként mások számára átadja. 1940-ben Az iskolám az én váram címmel összegyűjtött pedagógiai írásait teszi közzé. Két évvel később írja le önéletrajzi regényének végén azt a már idézett részt, amely szerint a nevelést tartja a legnagyobb életművészetnek, egyben művészi álmai megtestesítőjének is, s úgy véli élete értelmét találta meg önmaga és tudása tanítványai közötti szétosztásában.

Tudjuk, a pedagógia olyan életmű mint a színész, az előadóművész alkotása: látható, tapintható, maradandó nyomot nem hagy, legfeljebb néhány generáció emlékezik egy-egy pedagógusra, mások nem emlékezve a forrásra, nem keltik életre az elvetett magot. Alázat s nem hivalkodás szükséges igazi betöltéséhez. Csete Balázs rendelkezett ezekkel az erényekkel.

Vázoljuk most fel módszerét, hogy igazi életművét megmérhessük. Csete Balázs kitűnően képzett rajztanár volt, aki olyan korszakban szerezte meg ismereteit, amikor az ipar- és képzőművészetben, az építészetben felfigyeltek a népművészetre, keleti kapcsolatainkra. S ha ezt nem is mindig helyesen értelmezték, a magyar népművészet értékeit összegyűjtötték, és a magyaros stílus megteremtésén fáradoztak. (Lechner Ödön, Kós Károly, Körösfői-Krisch Aladár, Toroczkai Wiegand Ede, Malonyay Dezső, Huszka József.) A faluról főiskolára került Csete Balásznak természetes közege volt mindez, így a rajzoktatásban, a művészet megszerettetésében nagy szerepet szánt a népművészetnek. Eleinte a Malonyay — kötetek és más kiadványok, folyóiratok anyagát felhasználva készített oktató táblákat, az egyes vidékek stílusát bemutató népművészeti táblákat — aprólékos rajzzal, s szecessziós betűkkel. Mint kézimunkát is tanító tanár, a népművészet egyes ágazataiban igyekezett jártassá tenni fiúkat, lányokat (hímzés, faragás). Hasonló táblákat készített reprodukciók felhasználásával, rajzmásolatokkal a különböző művészeti korszakokról, nagy festőkről, szobrászokról, s mindenek előtt az építészeti stílusokról.

Ekkor kezdte iskoláját, a csepeli polgárit saját várává tenni, rajzsztartárát egyedülálló módon kiépíteni, könyvtárát művészeti könyvekkel kiegészíteni. Nagyhatású kiállításokat rendezett, szemléltető eszközökből, saját műveit (rajzok, festmények) és vásárolt festményeit pedig az iskolának adományozta. Egy idő után nem elégedett meg a könyvekből kimásolt népművészeti anyaggal, maga kezdett ilyeneket gyűjteni, majd felismerve ennek jelentőségét, felkereste a Néprajzi Múzeumot rajzaival. Ő maga így ír erről: „Tájfestő barangolásaim során mélységesen megragadott a magyar népművészetnek minden elem kerülő megnyilatkozása, úgyhogy megörökíteni kezdtem őket, kezdetben csupán azért, hogy rajztanításomat színezzem, gazdagítsam velük. Amikor pedig azon tűnődtem, hogy mely rajztanítási módszeres egységekben és miként, milyen célkitűzéssel és magyarázatokkal tegyem ezt, akkor elmélkedéseim — a magyar népművészet művelődésbeli értékét és jelentőségét illetően — hovatovább mind nagyobb mértékben lépték túl a közelebbi s közvetlenebb pedagógiai célkitűzéseket, s már jó mélyen behatoltak a magyar ipar- és képzőművészet területére is, hogy a magasrendű művészetekben mily szükséges és áldott hatása lehetne a magyar népművészetnek? És ekkor harminc tölem telhető tökéletességgel megmunkált népművészeti lappal a hónom alatt a Néprajzi Múzeumba siettem, és találmomra — bevallom hogy bátortalanul — bekopogtattam egyik ajtón. Viski Károly professzor úrral találtam magamat szemben, akinek népművészeti festményeim megmutattam és megkérdeztem tőle, hogy a múzeumnak lehetnék-e népművészettudató külső munkatársa? Nagyon kedvesen mondta: — Ilyen emberre várunk már régen, mint a kollega úr! — és rögtön bemutatott Bátky Zsigmond igazgató úrnak is.” Ez volt az indulása néprajzi gyűjtőmunkájának is. Állandó harcot vívott benne a festő és a tanár, illetve a festő és az egyre erősödő néprajzos. „A kétfajta hűségnek sokszor nagy lelki válságokat előidéző harca volt ez, s lészen is már mindhalálig” — írja 1954-ben. A pedagógiai véna — hogy használ a szépségek összegyűjtésével, átadásával másoknak — s a magyar népi kultúra felismert és tudatosult jelentősége legyőzi az időből kissé kiesett festőt. Úgy véli, a népművészet „a magyar népnek nemzetmozgató kincse”, ezért kötelessége missziót vállalni.

A Néprajzi Múzeum irányításával — 1954-től immár külső munkatársként — rajzok tucatjait készíti terepen felfedezett, be nem gyűjtött tárgyakról. Ismerkedik Tolna, Baranya megye népművészetével, s Gunda Béla hívására Kalotaszegre is ellátogat, hogy többször visszatérve résztvegyen a nyárszói munkába, megörökítse ceruzával, tollal a népművészet legszebb darabjait. A sárközi Váralján már nem elégszik meg a tárgyak megörökítésével, pontos néprajzi gyűjtést is végez, feljegyezve a terminusokat, a tárgy életére, használatára vonatkozó adatokat. Tótkomlóstól a Balaton melléig, a Tiszavidéktől Kalotaszegig, a Dél-Dunántúltól a Palócföldig, s a szülőföldtől a Jászságtól s a Tiszavidéktől a lakó- és munkahelyig Csepel községig gyűjt, készíti múlhatatlan értékű rajzait. Közben várában, iskolájában gyűjti műveit, s fejleszti tovább a szertárat. A Néprajzi Múzeummal való szoros kapcsolat egy csepeli múzeum alapításának gondolatát is megérleli benne. Az oktatás segédanyagaként a helyben begyűjtött tárgyakat tudatosan gyűjteménnyé gyarapítva eljut oda, hogy 1938-ban egy Községfejlődési Kiállításon való anyagbemutató után bejelenti a községnek múzeumalapítási szándékát. Megértőkre talál, s a lakosság segítségével még nagyobb gyűjtésbe fog, főként Makádon. Régi bútorokat, eszközöket, szerszámokat, bábsütő mintákat ajánl fel a lakosság, s Csete Balázs házról-házra járván diákjaival együtt hordja. Olyannyira sikeres munkája, hogy a község kijelöli egy építendő múzeum helyét, sőt a tervrajzát is elkészítteti, megfelelő összeget is megszavaz. Közben, 1939-ben megjelent „Faluról-falura, házról-házra...” című néprajzi kötete, amely színes útirajzokat, élményszerűen leírt találkozásokat, egyben szakszerű adátozásokat tartalmaz, s rengeteg rajzot Kalotaszegtől Zaláig, a Palócföldtől Baranyáig. A Néprajzi Múzeum is megbízza komolyabb munkákkal. Elismert tanárrá, szakfelügyelővé és községi közéleti emberré válik. Hogy mindez nála a pedagógiával milyen mértékben forrott össze, azt mutatja könyve ajánlása: „A magyar ifjúságnak, hogy szeresse a magyar földet, a magyar népet és a magyar szépet!”. Ekkor találta meg helyét és élete célját, ír regényt a művészetről, s zárja ezt a pedagógia himnuszával...

S ekkor jön ismét a nagy fordulat, a háború, amely már egyszer elakasztotta reményteljesen induló művészi pályáját, megsemmisítette a hosszú és nehéz küzdelem eredményét.

A múzeumalapítás lázában égő pedagógus keserűen írja: „De nemsokára megérkeztek az angol rádióban előre beharangozott bombák. Megérkezésük előtt segítséget kértem a Néprajzi Múzeumtól, legalább a makádi tárgyak egyrészének az odaszállítására. Két altiszt egy kis kocsin el is vitt egyet-mást — Manga János vette át sebtében írt jegyzékünkkel együtt. A többi anyag az iskolával együtt teljesen megsemmisült. A háborús események nemcsak ezt a múzeumalapító tervet, hanem gyönyörűen berendezett és általam ajándékozott főként nép- és képzőművészeti képanyaggal díszített iskolámat is megsemmisítették.” Oda lett a rajztár, a sokéves, áldozatos munka eredménye, gyűjtött festészeti anyaga, s saját alkotásai.

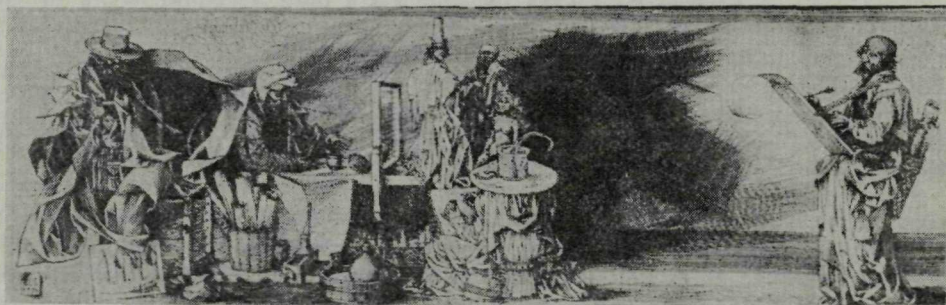
1948-ig még maradt régi iskolájában, de a romokon itt nem tudott új életet kezdeni, „kifosztottságában”, vára romjain. S ekkor kezdődött élete harmadik, új, sok szempontból legtermékenyebb korszaka.

Ezt írja új, nagy elhatározásáról: „Úgy éreztem, hogy kifosztottságomban új életet kell kezdenem, és ismét a magyar művelődés érdekében, s ha lehet még fokozottabb mértékben, új cél felé kell törnöm... Jászkisérre, szülőfalumba helyeztettem magam, hogy a Jászság és főleg szülőfalum néprajzával foglalkozzam. Születésem percétől kezdve távol éltem tőle, hol mindkét-ági rokonságom lakik s most egyszerre

elfogott utána a honvágy, amelynek jogán küldetésemnek éreztem, hogy amennyire tőlem telik, belevigyem az életet a néprajztudományba. S most még jobban, mint bármikor úgy érzem, hogy így zárul be méltóképpen életem köre: szülőfalumban.”

A szülőföld adott hát új erőt, hogy felismert hivatását a pedagógiában, néprajzban, a művészetek megszerettetésében folytathassa minden kudarc ellenére is.

Jászkiséri tanárságának éveiben olyan témát választott magának a népművészet mellett, amely ismét segítségére volt a pedagógiában is, ugyanakkor a pedagógia is gazdagította szempontjait a néprajzi kutatásokban. Itt a gyermek élete, a gyermekjátékok gyűjtése állt munkássága középpontjában. A pedagógiai szempontok mellett teljesebbé tette ezt a kutatást Kresz Mária 1948-ban megjelent munkája a kalotaszegi Nyárszó gyermekéletéről. Ő is gyűjtött együtt Kresz Máriával e községben, figyelte a szakember munkáját, szempontjait, s ezt megtoldva a pedagógus, s a falusi, vidéki világba született ember megfigyeléseivel kitűnőt alkotott. „A jászkiséri gyermek élete a születéstől a házasságig” című, 1952-ben készült munkája Országos Néprajzi és Nyelvjárásgyűjtő Pályázaton díjazott, kiemelkedő mű, amelyből a Damjanich Múzeumnak csupán részletet — a gyermekjátékokat — sikerült 1956-ban kiadni. Azóta is keresett, s mintául használt mű. A gyermek életéről úgy is képet ad, hogy napi táplálkozásukat feljegyzí az ötvenes évek elején, a múlttól is társadalmilag érzékeny képet alkot. Munkája gyűjteménye a gyermekmondókáknak, gyermekkel kapcsolatos babonáknak, hiedelmeknek, a gyermek és ifjúkor szokásainak, s a paraszti környezet nevelő erejének, a gyermekjátékok nevelő hatásának. E munka kiadása elsőrendű kötelességünk lenne. Mindez azonban még kevés e pedagógiai fogantatású, széles körű gyűjtőmunkáról: a gyermekjátékok — amelynek készítése a rajzórák egyik nagy feladata, sikerélményt okozó fogása volt — készítését és a gyűjtést is megszervezte. Kaposvári Gyulával együtt megyei pályázatot hirdetnek gyermekjátékok készítésére, leírására. Több száz játék kerül a Damjanich Múzeumba — fájdalom a törékeny apróságok közül az ide-oda költözésbe sok megsemmisült, mégis a múzeum játékgyűjteményének értékes részét alkotja. Rajzban is számos mulandó darabot, főként a fontos típusokat megörökítette. S tárggyűjtésbe is fogott: a gyermekélet tárgyait, ritka típusú gyermekállókák, járókák, s ülcsik kerültek be az ő révén a múzeumba, majd egy részük vissza a szülőfaluba a róla elnevezett kiállító hely emlékkiállítására. Gyűjtési szempontjai teljesen modernnek: nemcsak az archaikumokra figyel, hanem gyűjti, feljegyzí a gyermekjátékokban a technika változásait, annak lenyomatát is (traktorok, repülőgépek, fegyverek a csutkaökrök, hagyományos formájú sárjátékok, babák mellett). Aprólékos megfigyelései a gyermekjáték kutatásának alapjait szolgálhatják.

Rékassy Csaba: DH mester rajziskolája

Idő múltával gyarapodik népművészeti anyaga is a szülőföldről: romladozó házak, kapuk, kerítések, korhadó kutak, galambdúccok, foszladozó subák, szűrők menekülnek meg ceruzája s leírása nyomán a feledéstől.

Kaposvári Gyulától instrukciókat, Papi Lajostól — aki akkor népművelési felügyelő, s kezdő szobrászként figyel a művészi törekvésekre is — biztatást, segítséget kapott. A néprajzi kutatásokat szélesebb körűvé teszi K. Kovács László, Molnár Balázs figyelme a Néprajzi Múzeumban, s az állattartás, fogatolás, a jászkiséri táplálkozás, viseletkutatás is választott témájává válik .

Belekezd másik nagy művébe, a „Jászkiséri tájszótár”-ba, amely 1957-ben el is készül, pontos hangtani lejegyzéssel, s majd kétszáz rajzzal, amely az egyes tárgyak (pl. szekér) hű mása, s az alkatrészek neveinek a címszón kívüli forrása. Ezt a munkát Szépe György 1958-ban lektorálta, de sohasem jelent meg, mint díjnyertes pályaművet tartották számon, s dolgozták bele az „Új Magyar Tájszótár”-ba. Témáit nem sorolom tovább, de a babonáktól a műemlékekig, a földműveléstől a nyelvjárásig, Borsos Sándor betyártól az elemi csapások listájáig mindent gyűjtött, s készítette elő szülőfaluja néprajzi monográfiáját, amelyet már nem volt ideje megjelentetni, saját képeivel, ábráival kiadni.

1958-ban halt meg, mint köztisztviselőben álló tanár s néprajzkutató. Hagyatékát a Damjanich Múzeumnak adta, ahonnan élete utolsó éveiben sok segítséget kapott. Adattárunk és tárgygyűjteményünk értékes részét alkotja sok gyűjtése, félig kész munkája, s rajzai. A Néprajzi Múzeumban a rajztár jelentős részét teszik ki értékes művei, s az Ethnológiai Adattár 40 kézirátát őrzi.

Maradandót alkotott a néprajzban. Módszere komplex volt. Művészi és pedagógiai indíttatású; kitűnő rajzai a konkrét tárgyakban való gondolkodást tették számára lehetővé; művészi érzéke, képzettsége pedig segítette a legjobb darabok feltalálásában, középpontba állításában. Igazi értéket hagyott ránk. Falusi, vidéki indíttatása lehetővé tette, hogy komplex módon szemlélje a népeletet, észrevegye a szociális bajokat is, s ennek hangot is adjon. Életműve tárgyközpontú, még akkor is, mikor már elsősorban vagy nagyobb részét a szövegekre figyel, leírást készít. A gyermekjátékok, művészileg értékes darabok középpontba állítása határozza meg mindig a leírás módját, a cikk szerkezetét. Hogy írói stílusát mennyire kötötték az ifjúsági lapok korigényei, azt mutatja, hogy kéziratban maradt munkái, nagyobb lélegzetű összefoglalásai kristálytisztá, szép nyelvű munkák, mentesek a kedélyeskedő, gyermekeknek szánt szájbarágós stílusfordulatoktól. Ugyanakkor bőven élt a népnyelvi fordulatokkal. Az 1950-es években induló, akkor kevés kiadási lehetőséget bíró Országos Nyelvjárás- és Néprajzi Pályázatoknak elsőszámú alakjai közé tartozott s a szakma egyre erősödő megbecsülését élvezte. Falujában pedig mind szaporodó tanítványai szereztek neki tekintélyt.

S térjünk vissza bevezető soraihoz, a keserű hangú levélhez. A sikerekhez vezető új úton miért írhat mégis így? Mellékelt önéletrajzában a mind magányosabbá váló ember egy sor sérelmet is felemlít. Leírja, hogy nemcsak a sors, de az emberi megnemértés is tizedelte munkáit. Jóllehet, segítséget kap a Néprajzi Múzeumtól, de a Magyarság Néprajzába készített illusztrációit név szerint nem említik, csak felhasználják. Így tettek a külföldnek szánt, Magyarság Néprajza után megjelent idegennyelvű kötet illusztrációival is. Bekerült rajzait keresve ráébredt arra, hogy azok egy része lelkiismeretlen kezelés miatt elveszett. A csepeli gyűjte-

ménye nem az ő nevén fut a Néprajzi Múzeumban, különben is a felajánlás ellenére csak töredékét szállíttatta be Manga János.

Másik nagy sérelme, hogy az egyre szaporodó népművészeti kiadványok a rajzot, rajzait — amelyek kitűnő darabokkal gazdagítanák a magyar népművészet anyagát — nem tekintik a szakemberek a tárgyakkal egyenrangúnak, pedig hát nem lehet mindent a múzeumokba szállítani. S' legfőbb sérelme, hogy a gyermekjátékok, a gyermek élete, élete új korszakának fő műve reménytelenül küzd a megjelentetésért. Ekkor véli úgy, hogy erejét szétforgácsolta, s művészként lehetett volna igazán valaki, akkor, ha hű marad ifjúkori álmaihoz.

Mi ma másképpen látjuk.

Tudjuk, hogy néprajzi munkássága milyen érték. Egyre növekvő a súlya. A Jászság — amely korábban néprajzilag kutatatlan terület volt — azért nem szolgálhat etnikus összehasonlításra is alkalmas anyaggal, mert elmulasztották a korai gyűjtéseket, miközben a Jászság más területekhez képest erősen polgárosodott. Nos, Csete Balázs anyaga igazi, archaikumokban gazdag gyűjtés, s noha tárgyokban kevés a bevitt anyag, rajzaiban, festményeiben megelevenednek. A Szolnok megye népművészete című új kötetünk bőven élt az ő rajzaival, azok tárgyi, művészeti tanulságaival. De úgy érezzük, hogy gyűjtött anyagát kötelességünk is kiadni.

S végül írjuk le: nem tudjuk, Csepelen hányakat nevelt fel a szépség élevezetére, kézügyességre. De tudjuk, hogy Kiséren sok tanítványa emlékezik rá, s legfőképpen vannak tanítványai akik ápolják szellemét, folytatják munkáját a szülőfalu s ma már az erre a mintára szerveződött szakkörök az egész szülőföld feltárását. Szellemében kis múzeumot, baráti közösséget hoztak létre, akik nemcsak sírját, szülőházát látták el táblával, s nevére keresztelték szakkörüket, szakköri házukat, hanem pályázatok sorával teszik teljesebbé félbemaradt életművét. Az, hogy a Magyar Néprajzi Lexikon nem emlékezik rá, az, hogy közölt publikációi alól hiányzik a rajzoló, a tárgyat felkutató művész neve — őt keserűvé tehetette. De tanítványai, s mi akik tudjuk értékét, még igazságot szolgáltatathatunk e sokat próbált, de töretlen hitű alkotó embernek.

Szabó László

HUMANITAS

SEDULITAS

PRUDENTIA

Kunhegyes — a helyét kereső „kisváros”

A településtervezés szakembereinek többsége a településhálózat tagai között kialakult kapcsolatokat — tehát tulajdonképpen a központ—vidék közötti vonzás-körzeti kötődéseket — tartotta és tartja a területi egységek legfőbb kialakítójának (BELUSZKY P. 1974.). **Ebből következik, hogy a településhálózat központi funkcióit betöltő elemei városok, függetlenül attól, hogy ez tükröződik-e közigazgatási jogállásukban.** Ezen ellentmondás feloldásaként figyelemre méltó, hogy az utóbbi években (1984—86) közel harminc kiemelt szerepkörű települést várossá nyilvánítottak, így a közigazgatásilag elismert városok száma hazánkban ma már lassan megközelíti a tényleges városi szerepkörű települések számát (130—150 település) (ENYEDI GY. 1980.).

A járáások 1983. végén történő megszüntetése több, korábbi járásszékhely várossá nyilvánítása új fejlődési távlatokat adott a kisvárosok egy csoportjának. Napjainkban több, korábban „eljelentéktelenedésre” ítélt egykori járási centrum (p.l.Bácsalmás, Vasvár, Sümeg, Tokaj) újraértékelésének, városá válásának lehetünk szemtanúi. Ez a kedvező változás azonban Kunhegyes esetében még várta magára. Az egykori mezőváros, a korábbi több mint 10 000 fős járásszékhely ma is kiemelt alsófokú központ, nagyközség. Központi szerepköre sem az 1971-es Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptióban, sem a későbbi módosítás nyomán nem kapott megfelelő méltányást. Ennek oka elsősorban az, hogy Kunhegyes környéke, illetve az ún. „nagykun városok” térsége olyan terület, ahol a sajátos történelmi múlt következtében három nagykun város (Karcag, Kisújszállás, Túrkeve), valamint két közeli mezőváros (Mezőtúr, Törökszentmiklós) szinte összefüggő, folyamatos városi övezetet képez Szolnok megye K-i, DK-i részén. Az öt említett város középfokú központként, vagy középfokú társközpontként szerepel a fejlesztési tervekben, a központkijelölések során ugyanakkor figyelmen kívül maradt a városi övezet peremén fekvő Kunhegyes. **A nagyközség korábban a szolnoki járáshoz tartozott, az 1984-es közigazgatási átszervezés óta Kisújszállás városkörnyékének települése.**

Kunhegyes mellőzését véleményünk szerint sem településföldrajzi fekvése, sem közel évszázadnyi városi és járásszékhelyi múltja nem teszi indokolttá. Jelen munkánkban éppen ezért megkíséreljük feltárni és bemutatni Kunhegyes nagyközségi jogállású településnek és környékének azokat a kapcsolatait, amelyeket a „kisváros” központi szerepkörű intézményei és munkahelyei hoznak létre. **Az ilyen jellegű településközi kapcsolatok léte, intenzitása is egyértelműen azt bizonyítja: Kunhegyes funkcionális tekintetben ma is kisvárosi szerepkörű település.** Így szerepel egyébként a településföldrajzi szakirodalomban is (BELUSZKY P. 1980.).

Kunhegyesnek, mint kisvárosi szerepkörű településnek a vonzási területéhez felmérésünk szerint ma mintegy 8—12 település mintegy 30 000 lakosa tartozik. Ez a tény is indokolja a címben jelzett kérdéskör részletezését.

I. Kunhegyes központi szerepkörét és vonzáskörzetét befolyásoló fontosabb tényezők

Kunhegyes földrajzi fekvése kedvezett a település centrum-jellegének kialakulásához. A nagyközség az Alföldnek csaknem középső részén lévő Nagykunság (Szolnoki-lőszöshát) közepén fekszik. **A középkori Hegyes Egyház (SZABÓ I.—SZABÓ L. 1980.) az árvízmentes térszín ártérre néző peremén alakult ki**, s később, a török hódoltság idején került a történelmi Nagykunsághoz (GYÖRFFY L. 1956.). Ezen az árvízmentes területen húzódott a Debrecen és Erdély felől Szolnokra menő „sóút”, s ebből az útból éppen Kunhegyes környékén ágaztak ki a kisebb jelentőségű, de a környező falvak, tiszai átkelőhelyek felé haladó utak. Az útvonalak kunhegyesi összefutása ma is jelentős közlekedési centrummá teszi a települést a környező falvak számára (SIMON I.—TÁNCZOS-SZABÓ L. 1978.), bár a kisvárost elkerülő vasúti és közúti főútvonalak kissé mérséklék az előnyösebb közlekedésföldrajzi fekvést.

A sajátos településviszonyok ellentmondásosan érintették Kunhegyes központtá válását. A tőle K-re, DK-re lévő nagykun mezővárosok ma is viszonylag népes kisvárosok, még ma is számottevő külterületi lakossággal (tanya). Központunktól É-ra és Ny-ra ugyanakkor apró- és kisfalvak helyezkednek el (200—2000 lakos), középfalvak (2000—5000 lakos) társaságában. Kunhegyes — mint a Nagykunság peremén fekvő, s egyben legkisebb lélekszámú nagykun mezőváros — a múlt század közepétől kezdett a környékbeli kisebb települések számára a „város” lenni. Mezővárosi státusa révén piaci és vásári központ lett, a mezővárosi céhes iparosok a környező Ny-i és É-i falvak lakosságát is ellátták termékkel. Éppen ennek, **a periferikus fekvésnek, illetve a kiváltságos Nagykunságból kifelé irányuló településközi kapcsolatoknak ett az eredménye, hogy Kunhegyes — a Jász-Kun Kerületek megszűnése (1876.) valamint a rendezett tanácsú városi jogról történt lemondás (1895.) után — a XIX. század végén a felső-tiszai járás székhelye lett.** Ezt a rangját egészen 1965-ig, a járás megszüntetéséig megtartotta.

A kezdetben kedvezőtlen területi kiterjedésű felső-tiszai (kunhegyesi) járás (idetartozott az akkor Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében lévő távoli Dévaványa, a 15—20 km-nyire Ny-ra fekvő Tiszaroff és Tiszabura viszont nem) az 1950-es megyehatár rendezés nyomán csaknem teljesen a vásári-piaci területi kapcsolatokra épült. **1950-től a kunhegyesi járáshoz tartozó falvak (Tiszagyenda, Tiszaroff, Tiszabura, Puszataskony*, Abádszalók, Tomajmonostora, Kunmadaras, Bánhalma*, Kenderes) ugyanis szinte teljesen körülvették a központot, és megközelítőleg 10—20 km-re voltak a székhelytől.**

A középfokú közigazgatás intézményei mellett fokozatosan jelentek meg más, központi szerepkört „hordozó” intézmények is a XX. század első felében (nyomda, polgári iskola, bankok, egészségügyi intézmények stb.). Az intézmény- és központi funkció-gyarapodás a felszabadulás után is folytatódott: az 1950-es és az 1960-as években Kunhegyesen szakmunkásképző intézet, gimnázium, művelődési központ épült, megkezdte működését a környező falvakat is ellátó szülőotthon, sőt a Víz-gépészeti Vállalat egysége révén még ipari üzem is megtelepedett a járásszékhelyen.

Kunhegyes az 1960-as évek közepén — az igazgatási, oktatási-kulturális, egészségügyi, kereskedelmi és szolgáltatási funkciók vizsgálata (BELUSZKY P. 1966.) alapján — teljes értékű járási székhely szintű központ. Ugyanebben az időben a legközelebbi centrumok közül Kisújszállás és Túrkeve részleges, Tiszafüred pedig hiányos járási székhely szintű centrum. **A középfokú közigazgatási szerepkör megszűnése után Kunhegyes központi funkciói ellentmondásosan fejlődtek.** Mivel az

1960-as évek végén induló vidéki ipartelepítés éppen a központi szerepkörre kijelölt vagy kijelölendő településekre koncentrált (BALOGH B. 1978.), nem kapott kiemelt hangsúlyt az iparosítás (GULYÁS B.—PALATINUS I. 1970.) sem. A mégis megvalósított ipartelepítés nyomán Kunhegyesen a szocialista iparban dolgozók száma 1970. és 1982. között 11-szeresére növekedett (157-ről 1748 főre), a szocialista iparban lékötött állóeszközök értéke pedig harmincegyszeresére (8,7 millió Ft-ról 278,7 millió Ft-ra). A legnagyobb létszámú ipari üzem — a Beloiannis Híradástechnikai Gépgyár — megjelenése pedig szükségessé tette a szakember-utánpótlás biztosítására a híradástechnikai szakközépiskola megszervezését. Ugyanakkor az intézményhálózat fejlődése lelassult, az egészségügy, a szolgáltatás és a középfokú közigazgatás terén más központok (Kisújszállás, Karcag, Tiszafüred, Törökszentmiklós, Szolnok) szerepe lett meghatározó a térségben. A nagykunsági városok közelsége tehát az Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepcióban is megfogalmazott hátránnyá vált Kunhegyes számára: az 1970-es évek végére funkcióhiányos járási székhely szintű centrummá vált (BELUSZKY P. 1980.).

Kunhegyes közlekedéscsopordrajzi helyzete, elérhetősége azonban lehetővé tenné, hogy a városi intézmények és szolgáltatások minél szélesebb skáláját ezen a településen biztosítsuk a környező falvak lakossága számára. **A kisváros közlekedési vonzaskörzetébe ugyanis 8 település mintegy 15 500 főnyi lakosa tartozik** (Tiszagyénda, Tiszaroff, Tiszabura, Pusztataksony, Abádszalók, Tomajmonostora, Újszentgyörgy és Bánhalma). Ez azt jelenti, hogy a felsorolt falvak számára az összes számításba jöhető településhálózati centrum közül Kunhegyes megközelítése és felkeresése a legkönnyebb és legkényelmesebb: az utazás 30 percen belül (kivételesen Tiszabura) lebonyolítható. A közlekedéscsopordrajzi helyzet vizsgálata nyomán tehát megállapítható, hogy **Kunhegyes számára maradt egy olyan terület, ahol középfokú központi (vagy társzközponti) szerepkört tölthet be. A kijelölt többi centrum ugyanis a nagyobb távolságok miatt ezt a szerepet még Kunhegyes „átvonva” sem képes betölteni maradéktalanul.**

2. Kunhegyes központi szerepkörű intézményei és azok területi vonzása

A város (központ) és vonzaskörzet-fogalomból következik, hogy **város és vidéke között a tömeges kapcsolatokat az alsó- és középfokú városi intézmények** (szaküzletek, középiskolák, rendelő- és gondozóintézetek, általános kórházak stb.) **és a munkahelyek vonzása váltja ki.** Nyilvánvaló azonban, hogy ezeknek a városi intézményeknek a fejlettsége nem egyforma még az azonos szerepkörű városokban sem, így nem lehet azonos területi vonzásuk sem.

Napjainkban a kiskereskedelem vonzása teremti a legszorosabb kapcsolatot egy-egy város és vidéke között: egy-egy kisváros szakboltjaiban vagy áruházaiiban fordul meg a legtöbb „vidéki”. Kunhegyes kiskereskedelmi szerepköre jelentős a megyében a 10 legnagyobb kiskereskedelmi központ mezőnyében a csoport közepén helyezkedik el. A kiskereskedelmi vonzás tényleges intenzitásának és területi kiterjedésének megállapítására **1982. november 15—20. között Kunhegyes szakboltjaiban vevőszámlálást végeztünk.** A jelzett időszakban Kunhegyes üzleteiben 7957 vásárló fordult meg, közülük 2864 fő (36%) vidéki volt. A hat nap alatt Kunhegyes üzleteit 17 településről kereste fel legalább 10 vásárló: ez is mutatja a kisváros kiskereskedelmi jelentőségét. **A 4,00 vásárló/100 lakos alsó határértékkel megrajzolt vonzaskörzethez 10 környező település több mint 19 000 lakosa tartozik.** (Bánhalma, Tomajmonostora, Újszentgyörgy, Tizaszentimre, Abádszalók, Pusztataksony, Kisköre, Tiszabura, Tisza-

roff, Tiszagyenda.) Természetes, hogy a közvetlen közeli kis települések erősebben (Bánhalma, Újszentgyörgy, Tomajmonostora), a távolabbiak (pl. Abádszalók, Kisköre) gyengébben vonzódnak. Figyelemre méltó, hogy Kunhegyes kiskereskedelmi vonzása D-en és K-en kevésbé érvényesül (Kenderes illetve Kunmadaras irányába), hisz ezekre a településekre más közeli, erős kiskereskedelmi központok (Kisújszállás és Karcag) gyakorolnak jelentősebb vonzóhatást.

Kunhegyes két középfokú oktatási intézménye három iskolatípussal (gimnázium és híradástechnikai szakközépiskola, mezőgazdasági és ipari szakmunkásképző intézet) jelent továbbtanulási lehetőséget a környező falvak lakossága számára. **Szolnok megyében egyébként Kunhegyes középfokú oktatási funkciója igen jelentős:** az 1000 lakosra jutó középiskolai tanulók száma alapján a kisváros Szolnok után a 2. helyet foglalja el (77 középiskolai tanuló/100 lakos). A két tanintézet 723 tanulója közül a 496 (68%) vidéki 38 településről került Kunhegyesre. **A 0,50 tanuló kibocsátás/100 lakos küszöbértéket alapul véve Kunhegyes oktatási intézményeinek intenzív vonzáskörzetébe 15 település tartozik** (a Tiszaszőlös—Tiszaörs—Kunmadaras—Kenderes—Tiszaroff és a Tisza közé eső terület). Az elmúlt években készített felmérések azt igazolják, hogy középfokú oktatási (elsősorban a szakmunkásképző) és kulturális (körzeti bemutatóházként működő művelődési központ, könyvtár) intézményei révén Kunhegyes méltó társa (és vetélytársa) a két közeli, hagyományos nagykun iskola-városnak: Kisújszállásnak és Karcagnak (VADÁSZ I. 1985.).

Napjainkra Kunhegyes ingázási központtá is vált, jóllehet munkaerővonzó szerepköre ma még eléggé szerény (DÖVÉNYI Z. 1985.). 1980-ban a bejárók és az eljárók egyenlege pozitívvá alakult (25 fő), mely jórészt a már jelzett iparosítás eredménye. Településünkön 1984 júliusában 4212 munkahely volt, melyek közül 590 helyet vidéki munkavállalók foglaltak el. **Bár a munkaerővonzás 19 környező tele-**

Rékassy Csaba: Időjárásjelentés

pülésre terjed ki, az **intenzív vonzáskörzetet (1,00 ingázó/100 lakos küszöbértéke) 9 közeli falu alkotja.** Kunhegyes munkahelyei elsősorban Tomajmonostora, Újszentimre és Abádszalók, valamint Tiszagyenda eljáró aktív keresőit vonzzák.

A vonzásintenzitás átlagos értéke eléggé magas (3,14 munkavállaló/100 lakos), Kunhegyes azonban mégsem tudja magához kötni a környező települések ingázóinak jelentékenyebb hányadát. A 9 intenzíven vonzódó faluból az 1980-as évek elején több mint 3000 fő az eljáró dolgozók száma, közülük a Kunhegyesen munkát találók száma egy évtized alatt ugyan megkétszereződött, az ingázók összes számához viszonyított aránya viszont változatlan maradt (505 fő, 17%). Kunhegyes iparosodó településekre jellemző foglalkozási szerkezete (az ipari munkahelyek 53%-át nők foglalják el, a férfiak több mint 40%-a a mezőgazdaságban dolgozik) és a környékbeli falvak foglalkoztatottsági gondjai az iparosítás befejezetlenségére, illetve a további ipartelepítés szükségességére utalnak.

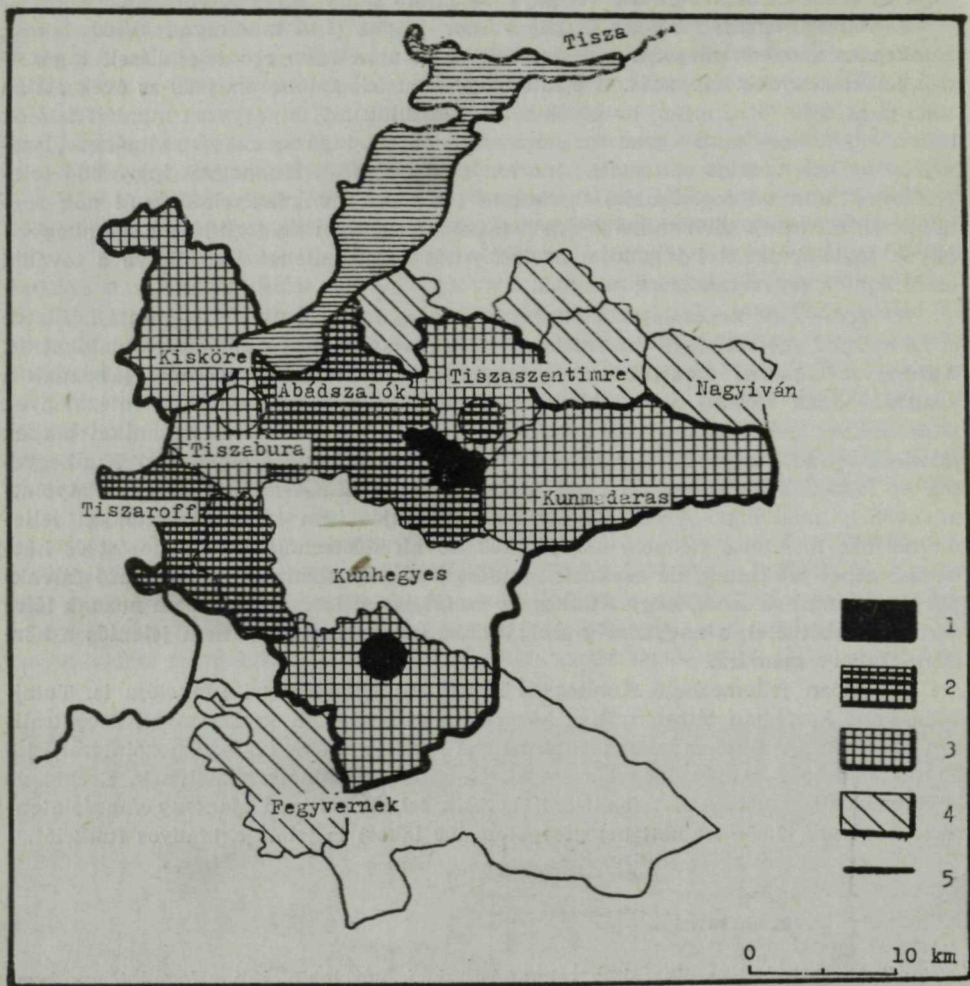
A város—falu kapcsolatok alakulásakor vizsgálnunk kell a szolgáltatási, illetve a középfokú egészségügyi intézmények tevékenységéből fakadó kapcsolatokat is. **Kunhegyes esetében azonban ezek a tényezők igen mérsékelt szerepet játszanak a központ—vidék viszony alakulásában.** A szolgáltatást végző fontosabb intézmények közül (autó-, motorjavítás, elektromos háztartási gépek és híradástechnikai cikkek javítása, mosás, vegytisztítás, építőipari javító, karbantartó szolgáltatás) Kunhegyesen az 1980-as évek elején csak egy kiskapacitású GELKA-műhely és egy Patyolat-felvevőhely működött. A GELKA-műhely munkáját igen szerény adatokkal jellemezhetjük: 1983. első felében összesen 723 db híradástechnikai berendezést és háztartási gépet javítottak, de ezeknek mindössze 6%-a származott a környező falvakból. **Nem meglepő tehát, hogy Kunhegyes szolgáltatási intézményei nem hoznak létre zárt vonzáskörzetet, a nagyközség szolgáltatási szerepköre tehát nem jelentős a környező falvak számára.**

Hasonlóan jellemezhető Kunhegyes középfokú egészségügyi funkciója is. Tulajdonképpen korábban létrehozott, a középfokú egészségügyi intézmények decentralizált szakmáinak szakrendeléseit, intézményeit (Szülőotthon, TBC-gondozóintézet) jelentik a középfokú egészségügyi szerepkörét az egykori járasszékhelynek. **Ezeket az intézményeket 9 környező településről keresik fel, de az igen alacsony vonzásintenzitási mutatók (0,05—0,7 heti betegforgalom/100 lakos) is jelzik a hiányos funkciót.**

3. Néhány következtetés

a) Az ágazati vonzásterületnek a településföldrajzban leginkább elfogadott módszer (BELUSZKY P. 1974. PAPP A. 1981.) szerinti összegzése után **Kunhegyes vonzáskörzetéhez 12 település 30 600 főnyi lakossága tartozik (1. ábra). A vonzás intenzitására jellemző, hogy a 12 jelzett település 100 lakosából egy hét alatt 35 lakos teremt valamilyen kapcsolatot Kunhegyes központi szerepkörű intézményeivel.** Ez az átlag természetesen nagy szélsőségeket takar: Bánhalma mutatója (93,4 heti kapcsolatteremtés/100 lakos) többszöröse a vonzáskörzethez sorolható legkisebb értéket adó (10,7 heti kapcsolat/100 lakos) Kunmadarasénak. Pontosan Kunmadaras, Kenderes, valamint Kisköre alacsonyabb értékei (10—12 heti kapcsolat/100 lakos) utalnak egyúttal arra is, hogy ezekre a területekre más központok (Karcag, Kisújszállás, Heves) hatása Kunhegyestől jelentősebb lehet. **A Bánhalma—Tiszagyenda—Tiszaroff—Tiszabura—Pusztataksony—Abádszalók—Tiszaszentimre—Újszentgyörgy—Tomajmonostora térségre viszont Kunhegyes központi szerepkörű intézményeinek hatása a legerősebb, megelőzve minden más város hatását. (VADÁSZ I. 1984.)**

(1. ábra:)

Kunhegyes általános vonzáskörzete

- 1 — igen erősen
- 2 — erősen
- 3 — közepesen
- 4 — gyengén
- 5 — a vonzáskörzet határa

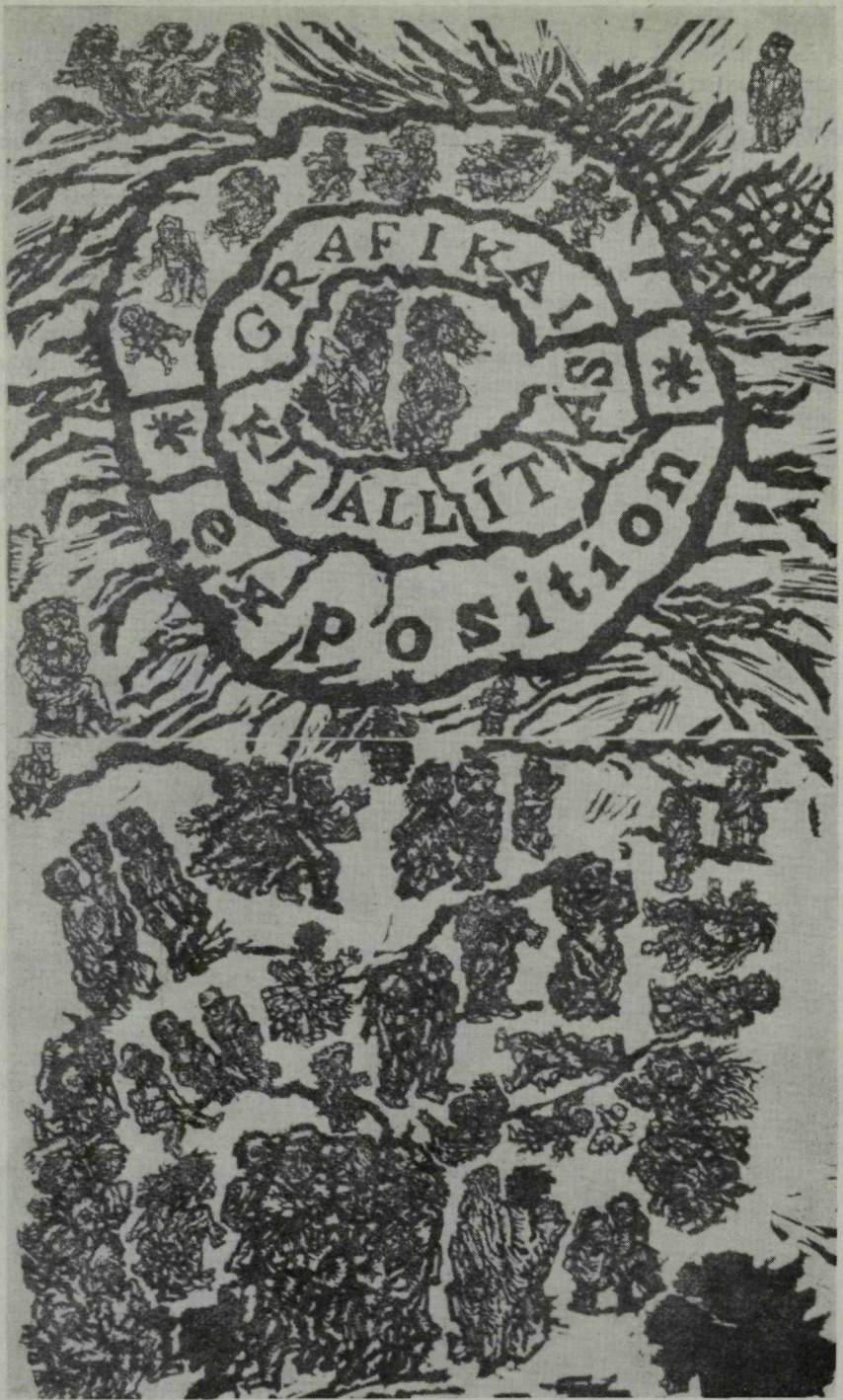
b) Ha Kunhegyes vizsgált funkcióinak fejlettségét, területi vonzásuk kiterjedését egyenként összevetve szemügyre vesszük, feltűnő aránytalanságokat, egyenetlenségeket tapasztalunk. **Legkirívóbb a kisváros középfokú oktatási-kulturális szerepkörének fejlettsége és a szolgáltatási intézmények elmaradottsága közötti nyomasztó ellentmondás.** Nyilvánvaló, hogy ezzel is magyarázható: az 1980-as évek elejére Kunhegyes az Alföld városhálózatán belül a „funkcióhiányos járási székhelyszintű városok” csoportjába került (BELUSZKY P. 1980.).

c) Kunhegyes ma kiemelt alsófokú központ, Kisújszállás városkörnyékének nagyközsége. Vizsgálataink azonban azt bizonyítják, hogy a településhálózatban a mai besorolástól magasabb szerepkört tölt be: **az intenzív vonzáskörzetbe tartozó falvak számára egyértelműen a „város”.** Éppen ezért indokoltnak tartjuk Kunhegyes középfokú centrumjellegének a hivatalos fejlesztési elképzelésekben is megnyilvánuló elismerését.

DR. VADÁSZ ISTVÁN

Rékassy Csaba: Camping

Ágatha Margit: Fametszet egy kiállításához

Hagyományok és értékteremtés*

— Rékassy Csaba és Ágotha Margit világról —

Úgy hiszem, Szolnok művészetszerető közönségének nem kell bemutatni **Ágotha Margit** és **Rékassy Csaba** munkásságát, hiszen alig néhány éve, a Képzőművészeti világhét alkalmával rendeztek már itt kiállítást — gondolom, nem minden siker nélkül, hiszen ellenkező esetben nemigen került volna sor a mostani tárlatra.

Elnézésüket kérem, hogy e rövid bevezető szavakban nem a mostani kiállítás anyagát méltatom önöknek, mert e kiállítást én is csak egy órája láttam. Nyomon követtem azonban — már amennyire az korunk nagy művészeti mozgásában lehetséges — e két tehetséges művész munkásságát, életműteremtő tevékenységét.

Úgy vélem, jogosan használtam e kifejezést: életműteremtés, hiszen mindketten már jó ideje megbecsült tagjai a magyar művészeti életnek, számos kiállítás, elismerés fémjelzi tevékenységüket.

Mindketten grafikus művészek. Tudjuk, a magyar képzőművészetben ez rangot és felelősséget jelent. Nagy elődök és társak harcolták ki e rangot. A diregno, a rajz, a vonallal, metszőkéssel, karctűvel formált kompozíció-alakítás régen megvívta már küzdelmét az önálló műforma-létért. A kezdetkor durva formátumú művészek tették önálló autonóm művészetté a grafikát — nem véletlen, hogy Rékassy Csaba is megalkotta a maga „Hommage á Dürer”-jét — és később is zsenik tevékenysége jelezte a grafika fejlődését.

Volt — nem is olyan régen — a modern magyar képzőművészetnek is egy olyan korszaka, mikor a grafika volt a primhegedűs, a grafika reagált a legérzékenyebben a magyar valóság emberi, etikai problémáira, és vállalt valamit, amit röviden így fogalmazhatnánk meg: **hagyomány, értékörzés és az értékteremtés igénye**. E két kiállító művésznek még megadatott, hogy átéljen valamit a nagy korszakból, mely eszméjének mai őrzői.

Mit őriznek belőle? Mindenekelőtt a szakmai hitelt, hiszen nem kismértékben ebben rejlett a modern magyar grafika ereje: a grafika nagy múltjának felfedezésében, vállalásában, gazdagításában.

A modern művészet egyik nagy buktatója a szubjektív önkény, e „mindenmindégy” exhibicionista önfeltárulkozás romantikája. A megcsinálás kézműves becsülete rangját veszítette. A magyar grafika azonban jól viszonyult a nagy tradíciókhoz, és benne a szakma törvényei szerinti alkotás etikai követelménnyel szigorodott.

Nézzük meg Rékassy Csaba vonalainak tisztaságát! Műveiben a kéz és a szem rációja találkozik, hogy formát teremtsen: szilárdat, objektívet.

Vagy Ágotha Margit fametszeteit, amelyek őrzik az anyag keménységét, költői sugallatát.

* Elhangzott a művészházaspárnak a Szolnoki Galériában rendezett kiállítása megnyitóján, 1986. március 1-én.

Tiszta, objektív hangú művészetet csinálnak mindketten, amelyben a mesterségbeli becsület már túlmutat önmagán és poézissé válik.

Hogy emellett mondandójuk is van? Értéket védnek, mentenek és teremtenek! Újra ébresztenek ősi ikonográfiai formamegoldásokat — úgy, hogy Rékassy műveiben újraidéződik az egész újkor megszületésének intellektuális izgalma, a régl mitológiai témák, asztrológiai tanok egyszerre szenvedélyes és racionálisan hideg csodavilága, átíva saját korunk nagy intellektuális problémakörével. Ágotha Margit pedig fantáziaszülte kompozíciókat és bennük sejlő groteszk világot tár fel játékosan, és mégis szorongatóan. Igaz, de mindezt mélységes szakmai alázattal, mert elvük és erejük a szolgálat. Az életre rácsodálkozó ember önújratereztető csodájának képessége.

Németh Lajos

Rékassy Csaba: Ady: Álmodik a nyomor

Magasra állított mércé*

Baranyó Sándor kiállításához

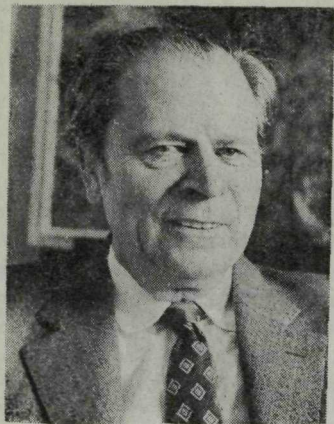
Baranyó Sándor, a Szolnoki Művésztelep festője ötödik alkalommal állít ki Debrecenben. Gondolom, nem véletlen az időnkénti visszatérés, ismétlődő látogatásai kölcsönös szimpátián alapulnak. Az érdeklődés tartósabb fenntartására csak az igazi tehetség képes, ez még inkább igaz Debrecenben, ahol nyitott, jó ízlésű közönség és tehetséges helybéli alkotók magasra állított mércéje a megméretés próbaköve. Baranyó Sándor vonzalmi pedig — ahogyan közel két évtized óta ismerkedem vele — elsősorban a ráció és az érzelem gyökereivel keresnek kapaszkodót, s ha utat találhatnak termékenyebb rétegekhez, egy-egy kiállításban mindenki örömeire gazdag termost kínálnak.

Baranyó Sándor általam látott kiállításait többségükben a nagyarányúság jellemezte. Nagyarányúság a kompozícióban, a formák keresésében, a vaskos ecsetvonásokban, a színek mélységeket rejtő, zabolátlanul gyűjtő áradásában. Mintha minden képével az öröktől fogva létező világ két tartópillérét, a teret és az időt ostromolná, festői vállalkozásának az elfogadott és vállalt kihívás lehetetlensége adja nemes pátoaszát. A megszokott, a hétköznapi világ képekké alakított újratereztésében felmagasztosul, átlényegül minden, amit tekintete rabul ejt, ecsetje megidéz. Művészi egyéniségében egyszerre van jelen a valósághoz kötődő józanság és a mindent újratereztetni képes képzelőerő. Pontosan úgy, ahogyan Shakespeare beszélt erről, titokban kimeríthetetlen, földhöz ragadt tündérajátékban, a Szentivánéji álomban. Mikor a szerelmesek, — Hermina, Heléna, Demetrius és Lysander — beszámolnak Athén uralkodójának bolondos éjszakai kalandjukról, Theseus nem hiszi el az „agg meséket, a tündér babonákat”. Úgy véli, az őrült, a szerelmes, a poeta mind megegyezik abban, hogy olyat is lát, mit józan ész felfogni képtelen. „Theseus áttörhetetlenül úrt gondol képzelet és valóság között, s úgy véli: a költő „oly játékot úz, mellyel a semmiből teremt valamit”.

*„Szent örületben a költő szeme
Földről az égre, égről a földre villan.
S míg ismeretlen dolgok vázait
Megtettesíti képzeletje, tolla
A légi semmit állandó alakkal,
Lakhellyel és névvel ruházza fel.”*

Ez a tétel egyik oldala, így önmagában Hyppolyta válasza nélkül féligazság. A mindenre érzékenyebb asszony figyelmezteti Theseust, hogy a szerelmesek élménye nem a képzelet szüleménye csak, több annál: maga a való.

* Elhangzott a művész debreceni kiállításának megnyitóján.

„De amint elbeszéli a kalandot,
S mily változáson ment érzelmök át,
Több az, mint pusztá játszi képzelet,
S biztos valóvá nő ki az egész;
Mindenesetre különös, csodás.”

Baranyó Sándor: Csendélet karácsonykor

Baranyó Sándor: Erdő ősszel

Képzelet és valóság egysége az egyik kulcsa Baranyó Sándor festészetének is. A látott és láthatatlan világ szubjektumán keresztül oldódik képekké.

Azok, akik régről ismerik, észrevehették, hogyan vált Baranyó Sándor egyre érettebbé, bölcsébbé. Elmélyedetten, masszívan, tömören dolgozik. Úgy alkot különöset, hogy nem csorbítja a valóság teljességét. A festészettel töltött több mint fél évszázados vívódása bizonyítja, milyen nehéz ezt az utat megtalálni. Fialat korában őt is megszáditotta, ha csak pillanatra is, a különöc egyedülállás mámora. Csontváry volt az eszményképe. Örök kereső, kutató természete, mellyel mindig a dolgok végére jár, megóvták a teátrális külsőségektől, s ahogy múltak az évek, egyre komolyabban ismerte fel művészi lehetőségeit. Félelmetes szorgalma egyben a minőségért folytatott küzdelem is. Ma már tudja, hogy „egyetlen igaz gondolat összehasonlíthatatlanul nagyobb szorgalom gyümölcse, mint millió szürke észrevétel”. Nem érdekli a nyájszellem, bölcs derűvel mosolyog a pillanatnyi sikereknek hódoló divathajhászokon. Mert egyedül maradt, ha nem volt más lehetősége. Szenvedélyes hiték éltették az elhallgatás, a mellőzöttség időszakában, és testet-lelket törő csatlódások között is építeni tudta művészetének „Déva-várát”, tehetsége, szorgalma mindig megállította a falak omlását, a részek végül is egésszé álltak össze.

Baranyó Sándor: Tizsakanyar

Most, a hatvanas éveiben kiegyensúlyozott művész és boldog ember, elmélyült derűben él, szinte egy tölgyfa nyugalmával. Minden életnek megvan a maga titkatos koreográfiája. Baranyó életének titkai közül az egyik legfontosabb: örök hűsége Szolnokhoz, a Művésztelephez. Szolnokon született, onnan ment el festészetet tanulni, a Zagyva-parti telepre tért vissza, hogy Fényes Adolf, Aba-Novák és a többi óriás örökségét vállalva, nemzedékével együtt építőköve lehessen a magyar képzőművészetnek. A „fészeknyi család” harmadik évtizedének végéhez közeledik, egy emberöltőn át tartó küzdelem van mögöttük, az igaznak vélt és igaznak tartott művészi célokért. Ők azok, Baranyóval együtt, akik nem felrobbantani akarták az elődökhöz visszavezethető hidat, mert tudták, amit a hegyi ember tud, hogy nem akkor lehet eltévedni, ha az előre menő utat nem látni, hanem akkor, ha a visszafelé vezetőt befűtta a hó. Nem a szokatlan után loholnak ma sem, a teljes látás igazságát nem cserélik fel a dekoratív látás múló sikerével. Azt mondják rájuk, hagyományosnak látszanak.

Pedig korai még végső ítéletet mondani. A század végére — úgy tűnik — zsákutcába tévedt az eredetiség-hajsza, siker és rutin nem elegendő az újrakezdéshez. A gondolatilag elhatározott szerkesztések, a kínai falikárpit színeivel festett torz figurák már csak a fáradt ötletek, melyek a romboláshoz erőtleneek, az építkezéshez gyengék. Egyre inkább bebizonyosodik, hogy az ösztönök szabad áramlása még nem művészet, mint ahogy a gonddal-bajjal vívódó társadalmak sem az anarchista ösztönök hatására fognak kikerekedni. Az ember teremtető szellemének irányítása nélkül sosem jutunk ki a sötét erdőből, pedig sose voltunk a fényhez ily közel. Baranyó minderről személyesen is meggyőződött, hiszen évek óta, Kelettől Nyugatig járja a világot, hogy maga dönthesse el, mi az igazság.

Szolnok ma sem a békesség szigete, mégis mindig ide jött vissza, hogy társaival együtt teljesítse küldetését. Tehetségével bárhol a világon vagyonna, hírnévre pályázhatott volna. Nem tette, mert azt vallotta, mint Sütő András: „Békésebb nyughelyet keresve elvándorolhat a madár, a kárpáti gimszarvas, szélfutta magvainak útján még a gyökeres fa is, ám kegyes-kegyetlen szülőföldjét lélekcsonkulás nélkül az ember el nem hagyhatja.” Most veszem észre Baranyó indulatisága és feszültsége mennyire magával ragadott. Bizony nem először. Azért van ez, mert közös indulataink és közös reményeink vannak. Indulat a még meglévő asztagnyi ostobaság láttán, mely életünket nyüvi szakadtá, s reményt azért, hogy teremtető szellemével az ember megkísérli bevenni a szabadság birodalmát. Meggyőződésem, Baranyó legszebb képei is e kísérlet jegyében születtek, vizuális mélységükkel mintha át akarnának bennünket emelni saját korlátainkon.

Írott történelmünk igazolja, a tiszai emberek, akik messzebb láttak, Szolnok környékén is gyakran tekintettek Debrecen felé, ahová vonzotta őket a híres kollégium, a tanulni vágyás lehetősége. A Tiszántúl északi részének, történelmünk néhány válságos fordulóján Magyarországnak és Erdélyiségnek világosító lámpása volt a „kálvinista Róma”, a maradandóság városa, a civisváros, az ígélet városa: Debrecen. Szellemének tornyaiból ma is messzire hallatszik a harangszó. A művésznek megtiszteltetés itt közönség elé állni. Köszönöm azoknak, akiknek eszébe jutott újra meghívni Baranyó Sándort, a Szolnoki Művésztelep egyik legmarkánsabb festőegyéniségét. Őszinte szeretettel ajánlom figyelmükbe valmennyi alkotását.

Következő számaink tartalmából:

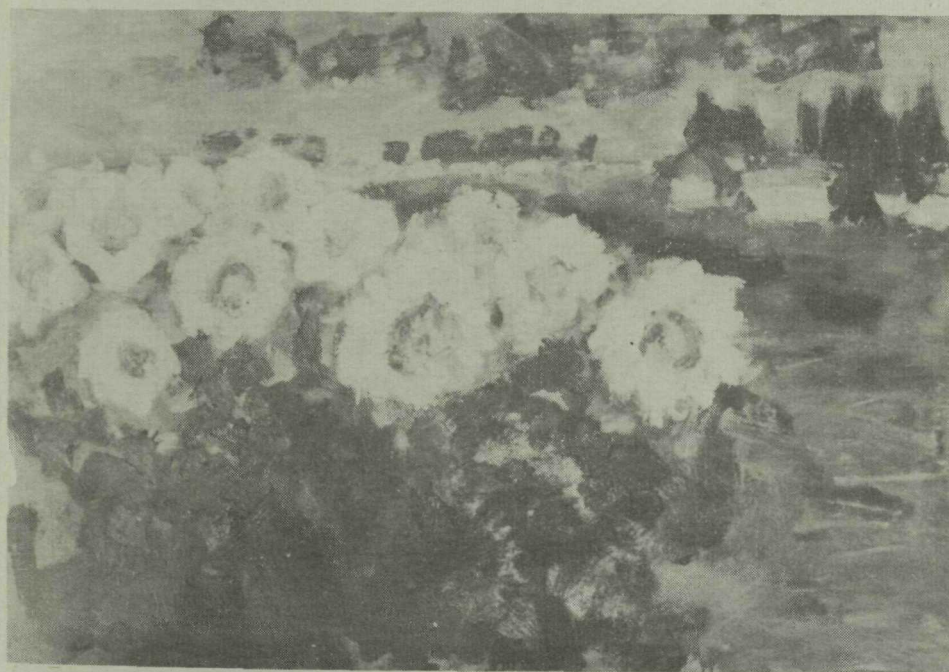
- A Szolnok megyei Fiatal Alkotók Klubja tagjainak verseiből
- Ancsel Éva: Esszék
- Kerégyártó István: A kulturális szükségletről
- Szép Ernő világa
- A közoktatás új utakon
- Az első téeszalapítók Túrkevéen
- Tündérmese porfelhőben (A Csongor és Tünde szolnoki bemutatójáról)
- Bemutatjuk Szabó László szobrászművészt
- A jászberényi szimfonikusok Belgiumban
- A hangversenyévről — röviden
- Városi televízió Szolnokon

Ágotha Margit: Tisza

Baranyó Sándor: Boglya alkonyatban

Baranyó Sándor: Napraforgótábla

Ára: 12,- Ft